

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з навчальної дисципліни:
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Лекція №1

Тема 1. Міжнародна економічна система (МЕС) та міжнародні економічні відносини (МЕВ)

1. Міжнародний поділ праці (МПП) як основа МЕС
2. Основні форми МПП: міжнародна спеціалізація та міжнародне кооперування виробництва
3. Етапи та особливості розвитку світового господарства.
4. Сутність, предмет та структура МЕВ.

1. Міжнародний поділ праці (МПП) як основа МЕС

Міжнародна економічна система (МЕС) – це глобальна господарська система, що ґрунтується на світогосподарському поділі праці, інтернаціоналізації та інтеграції виробництва і обігу та функціонує на принципах ринкової економіки.

МПП – це вищий ступінь суспільно-територіального поділу праці між країнами, що формує відповідні міжнародні, галузеві і регіонально-галузеві пропорції, забезпечує взаємозв'язок процесів розширеного відтворення у світовому господарстві та спирається на спеціалізацію виробництва окремих країн.

Виникнення та подальший розвиток МПП здійснюється під впливом низки різноманітних чинників, які можна систематизувати за такими ознаками:

1. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ: Відмінності в економіко-географічному положенні, кліматичних умовах, наявності природних ресурсів, чисельності населення.
2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ: Особливості історичного розвитку, соціально-економічний тип виробництва, темпи розвитку об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, характеристики робочої сили, масштаби і серійність виробництва, особливості розвитку виробничих і зовнішньо-економічних традицій
3. НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ: Науково-технічний потенціал, прискорення темпів морального зносу, технологічна диверсифікованість, розширення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

МПП за родом діяльності розвивається за двома напрямками: вертикальним та горизонтальним.

Вертикальний – спостерігається, коли різні виробники формують однолінійний технологічний ланцюг та виконують ряд послідовних виробничих операцій.

Горизонтальний поділ праці передбачає виготовлення окремими виробниками складових, які поєднуються у технічно складному виробі. На міжнародному рівні горизонтальний та вертикальний міжнародний поділ праці реалізується як загальний (між великими групами галузей), частковий (менші галузі та підгалузі) і одиничний (внутрішньогалузевий поділ та всередині підприємства).

2. Основні форми МПП: міжнародна спеціалізація та міжнародне кооперування виробництва

Головними формами МПП є міжнародна спеціалізація виробництва (МСВ) і міжнародна кооперація виробництва (МКВ).

Міжнародна спеціалізація виробництва – це форма МПП між країнами, заснована на диференціації національних виробництв, зосередженні в окремих країнах виробництва певної продукції понад внутрішню потребу для інтенсивного обміну товарами, послугами, інформацією на зовнішньому ринку. МСВ розвивається за двома

напрямами: виробничим і територіальним. У свою чергу *виробничий напрям* поділяється на міжгалузеву, внутрішньогалузеву і спеціалізацію окремих підприємств.

Міжгалузєва спеціалізація припускає зосередження в окремих країнах визначених галузей виробництва при відсутності цілого ряду інших галузей.

Внутрішньогалузєва спеціалізація пов'язана з галузями, заснованими на використанні результатів науково-технічної діяльності. *Головною відмінною ознакою спеціалізованої галузі*, підприємства, є однорідність продукції, що випускається.

До числа *основних видів МСВ* відносять:

1. *Предметну*, яка полягає в зосередженні випуску визначених видів продукції даної галузі в певній країні.
2. *Подетальну*, що представляє собою спеціалізацію підприємств певної країни на випуску комплектуючих виробів, вузлів або деталей, які не мають самостійного споживання, або частин кінцевого продукту, що використовуються в якості складових.
3. *Технологічну* або *стадійну* спеціалізацію, коли підприємства спеціалізуються на виконанні визначених видів робіт (виготовлення лиття, штампувань, заготівель тощо).
4. *Типорозмірну* спеціалізацію – коли кожна країна спеціалізується на виготовленні виробів визначеного типу і розміру.
5. *Наукову* спеціалізацію – тобто зосередження на визначених видах наукової діяльності, поєднуючи при цьому фірми різних країн.

Територіальна МСВ включає спеціалізацію окремих країн, груп країн, регіонів на виробництві певних товарів та їх частин для світового ринку.

Міжнародна кооперація виробництва – це форма тривалих раціональних виробничих зв'язків, що встановлюються між спеціалізованими підприємствами.

Як система економічних відносин, міжнародна кооперація характеризується:

- *об'єктом* співробітництва або сферою діяльності, в якій здійснюється взаємодія;
- *методом* співробітництва, тобто організаційними формами і засобами;
- *нормативним апаратом*, за допомогою якого здійснюється спільне досягнення поставленої мети.

МКВ охоплює різні *форми співробітництва*, а саме:

1. *Виробничо-технологічне* співробітництво;
2. *Торгово-економічні* процеси;
3. *Післяпродажне обслуговування* техніки.

Зараз сформувався наступна *класифікація міжнародної кооперації* (в залежності від його основних ознак):

- за видами (економічна, виробнича, науково-технічна, у сфері збуту й ін.);
- за формами (підрядна, на основі здійснення спільних програм, спільне підприємництво, договірна спеціалізація);
- за стадіями (передвиробнича, виробнича, комерційна);
- за кількістю суб'єктів (двох- і багатобічна);
- за кількістю об'єктів (одно- і багатопредметна);
- за структурою зв'язків (внутрішньофірмова, міжфірмова, всередині і міжгалузєва, горизонтальна, вертикальна, змішана);
- за територіальним охопленням (багатобічна, двостороння, міжрегіональна, всесвітня).

У міжнародній практиці найбільш широке поширення одержали наступні *форми кооперації*:

1. *Підрядне* кооперування;

2. Кооперування на основі здійснення *спільних програм*;
3. Кооперування у формі *спільного підприємництва*;
4. Кооперування у формі *договірної спеціалізації* на основі розподілу виробничих програм.

3. *Етапи та особливості розвитку світового господарства.*

Становлення СГ, безпосередньо пов'язаного з розвитком економічного способу господарювання, поширенням ринкових відносин, становленням національних держав, пройшло кілька етапів:

Перший етап

Вихідною формою міжнародного співробітництва була *міжнародна торгівля*, виникнення якої відносять до часів формування перших держав. Однак у цей період були відсутні як технічні, так і економічні передумови набуття міжнародною торгівлею комплексного, системного, всеохоплюючого характеру. Вона носила випадковий характер. Державні утворення (рабовласницькі або феодалні) в цей період представляли замкнуту, націлену на самозабезпечення господарську систему.

Другий етап

Удосконалювання техніки й, насамперед, корабельної справи забезпечили Великі географічні відкриття XV-XVII ст., створили умови й можливості для торгівлі на значні відстані. Зростає рівень життя населення, формується платоспроможний попит, що сприяє активізації міжнародної торговельної діяльності. З'являються перші великі торговельні компанії. У цей же період одержує досить широке поширення міжнародний кредит, який продовжує зберігати свій безпосередній зв'язок з торговельною діяльністю. Одержує розвиток міжнародна міграція робочої сили, в першу чергу через добровільну міграцію в Америку вихідців з Європи та насильницьке переміщення рабів з африканського континенту.

Третій етап

Пов'язаний із промисловою революцією кінця XVIII – першою половиною XIX ст. У цей період завершується *формування світової колоніальної системи* відповідно розширюється географія, форми й товарна структура світових господарських зв'язків. Однак обмеження економічних прав колоніальних територій, заборона на встановлення господарських зв'язків з економічними суб'єктами, які не належать до метрополії, перешкоджали формуванню єдиного світового господарства.

Четвертий етап

Успіхи в розвитку машинної індустрії, засобів транспорту й зв'язку забезпечили формування до кінця XIX ст. *єдиного світового ринку товарів і послуг*, як сфери тривалих товарно-грошових відносин між країнами, що базуються на МПП та інших факторах виробництва. Основні потоки направлялися усередині колоніальних імперій і між метрополіями. Одержує розвиток міжнародний кредит, міжнародні інвестиції. Національні економіки перетворюються в учасників міжнародного руху практично всіх видів економічних ресурсів. Оскільки ці процеси із різним ступенем інтенсивності проходили в усіх країнах, говорять про утворення сукупності національних господарств, тобто про становлення *господарської системи*, яка просторово охоплює всю земну кулю. Видимі результати господарської діяльності, маючи національну належність, одночасно сприймаються як результат господарської діяльності всієї людської цивілізації, тобто як *світове господарство*, що охоплює як сферу обміну, так і сферу виробництва.

П'ятий етап

Формування двох протиборчих економічних систем у 20-х рр. ХХ ст. розірвало економічну єдність світу. До середини ХХ ст. СГ було розколото на дві частини: світове капіталістичне і світове соціалістичне господарство, з перевагою першої частини (9/10 всієї міжнародної торгівлі). З 60-х рр. ХХ ст. в систему СГ увійшли країни, що розвиваються. У середині 70-х рр. серед них помітно виділилися так звані «НІК» – нові індустріальні країни Південно-Східної Азії (4 «малих дракона» – Південна Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур) і 3 країни Латинської Америки (Бразилія, Аргентина, Мексика). Після розпаду соціалістичного блоку і перетворень у країнах Східної Європи (початок 80-х рр.) та розпаду СРСР (початок 90-х рр. ХХ ст.) СГ здобуло риси єдиного утворення. У такий спосіб сформоване СГ містить у собі національні економіки промислово (індустріально) розвинутих країн, країн, що розвиваються, та країн з економічною системою перехідного типу. Сукупність національних господарств перетворюється у *світову економіку*, оскільки вони взаємодіють між собою, в результаті чого на рівні хазяйнуючи суб'єктів виникають транснаціональні господарські утворення, а країни все частіше використовують погоджені правила взаємодії та створюють наднаціональні інститути, які пов'язують національні економіки у єдину систему світового господарства.

Шостий етап

Останнє десятиліття ХХ ст. вважають початком *нового етапу розвитку світового господарства*, якому притаманні такі особливості: *всесвітнє поширення ринкових відносин; оволодіння людиною географічним простором; формування інтернаціональних виробничих чинників; посилення економічної взаємодії та взаємозалежності.* На специфічних особливостях організації господарського життя в окремих країнах, регіонах світу, світовому господарстві в цілому та тенденціях його розвитку зосереджує увагу світова економіка.

Міжнародна економіка, у свою чергу, поєднує в своїх дослідженнях:

- 1) економічні суб'єкти, що вступають у міжнародну взаємодію зі світовою економікою та міжнародними економічними відносинами;
- 2) розробку теоретичних моделей функціонування міжнародної економічної взаємодії.

Функціонально міжнародна економіка поділяється на міжнародну мікроекономіку та міжнародну макроекономіку.

Міжнародна мікроекономіка – це частина теорії міжнародної економіки, що вивчає закономірності міждержавного світового ринку руху конкретних товарів і чинників їх виробництва та ринкові характеристики – попит, пропозицію, ціну тощо.

Міжнародна макроекономіка – це частина теорії міжнародної економіки, що вивчає закономірності функціонування відкритих національних економік і світового господарства загалом.

4. Сутність, предмет та структура МЕВ.

Міжнародні економічні відносини (МЕВ) – це частина економічних відносин, що відображають господарські зв'язки між суб'єктами МЕВ в процесі міжнародної взаємодії (виробництва та обміну товарів, послуг, інших ресурсів). Їхньою основою є ринкові системи і механізми.

Об'єктом сучасних МЕВ є світове господарство, як сукупність національних господарств та їхні економічні взаємовідносини.

Об'єкти МЕВ:

1. Міжнародні виробничі, фінансові, трудові, валютні, науково-технічні відносини

2. Міжнародні ринки
3. Тенденції розвитку міжнародної економіки
4. Суб'єкти міжнародної економіки
5. Економічні ресурси
6. Процеси, що відбуваються в міжнародному економічному середовищі

Предметом МЕВ є діяльність економічних суб'єктів, що виходить за межі державних кордонів і реалізується в різних формах міжнародного бізнесу.

Метою МЕВ є вирішення широкого кола постійно виникаючих проблем з максимальною вигодою для суб'єктів економічних відносин та з мінімальними витратами з їхнього боку.

МЕВ як глобальні відносини втілюються в життя через три рівні: макро-, мікро- і наднаціональний.

Макрорівень виявляється в розвитку міждержавних економічних відносин, що визначають і забезпечують загальні умови розвитку МЕВ на всіх рівнях.

Мікрорівень визначається зовнішньоекономічною діяльністю фірм.

Наднаціональний рівень проявляється через дію наднаціональних інститутів.

Суб'єкти МЕВ – це їх учасники, які здатні відносно незалежно і активно діяти з метою реалізації своїх переважно економічних інтересів:

1. Окремі держави
2. Фізичні особи
3. Міжнародні організації
4. Міжнародні підприємства
5. Юридичні особи

Суб'єктами МЕВ виступають господарські й організаційні одиниці на всіх рівнях:

1. Фізичні особи
2. Юридичні особи
3. Держава
4. Міжнародні організації
5. Міжнародні підприємства:
 - багатонаціональні корпорації;
 - транснаціональні корпорації;
 - міжнародні спільні підприємства.

Структуру МЕВ складають **форми**, які знаходяться у тісному взаємозв'язку:

1. Міжнародний поділ праці.
2. Міжнародна торгівля товарами й послугами.
3. Міжнародний рух капіталів і закордонних інвестицій.
4. Міжнародна міграція робочої сили (РС).
5. Міжнародні валютно-фінансові й кредитні відносини.
6. Міжнародна економічна інтеграція.

Реалізація різноманітних форм МЕВ суб'єктами здійснюється на певному рівні, які розрізняються залежно від ступеня інтенсивності взаємодії:

1. *Міжнародні економічні контакти;*
2. *Міжнародна економічна взаємодія;*
3. *Міжнародне економічне співробітництво;*

4. Міжнародна економічна інтеграція.

Виділяють такі загальні **принципи розвитку МЕВ**:

- 1) еволюційність;
- 2) системність;
- 3) еквівалентність обміну.

На національному, міжнаціональному та наднаціональному рівнях виробляються, узгоджуються і реалізуються специфічні принципи МЕВ, які задекларовані у «Хартії економічних прав та обов'язків держав», прийнятої ООН у 1974 р. Такими *специфічними принципами МЕВ* є: суверенітет; територіальна цілісність і політична незалежність держав; ненапад та невтручання; взаємна та справедлива вигода; мирне співіснування; рівноправ'я та самовизначення народів; мирне врегулювання суперечностей; добросовісне виконання міжнародних зобов'язань; поважання прав і основних свобод людини; сприяння міжнародної соціальної справедливості; міжнародне співробітництво з метою розвитку; вільний доступ до моря і від нього для не морських країн та ін.

Сучасним МЕВ у цілому притаманні такі особливості:

- активна участь і міжнародна взаємодія суб'єктів МЕВ;
- взаємозв'язок форм МЕВ, які реалізуються в умовах становлення та розвитку світової валютної системи;
- різний рівень глибини: від простого міжгалузевого поділу праці до транснаціоналізації, від одиничних економічних контактів між країнами до їх економічної інтеграції;
- вихід за межі національних економік не лише результатів і факторів виробництва, а й самого виробничого процесу;
- поглиблення процесів інтернаціоналізації різних форм та рівнів, що дозволяє говорити про формування певних тенденцій розвитку глобальної економіки.

Лекція №2

Тема 2. Міжнародна економічна діяльність (МЕД)

1. Основні риси розвитку МЕД
2. Методологічна база дослідження МЕД
3. Економічні інтереси та економічні закони сучасної МЕД

1. Основні риси розвитку МЕД

Сучасній міжнародній економічній діяльності (МЕД) *властиві наступні риси:*

- глибокий ступінь міжнародного поділу праці у СГ;
- зростання масштабів і якісні зміни характеру традиційної міжнародної торгівлі готовою продукцією, яка з чисто комерційної перетворилася в засіб обслуговування національних виробництв;
- розширення масштабів міграції капіталу;
- швидкий обмін науково-технічними знаннями, розвиток сфери науково-технічних послуг;
- помітне зростання масштабів міграції РС;
- виникнення проблем, що одержали назву «глобальних» у силу загального характеру і необхідності координації зусиль різних країн для їхнього рішення;
- трансформація суспільства індустріального типу в постіндустріальне інформаційне суспільство, де інформаційні потоки і технології носять інтернаціональний характер і стають часткою глобального інформаційного простору (Інтернет, телебачення, система інформаційних агентств, ін.);
- створення гігантських транспортних структур і мереж, що забезпечують переміщення на величезні відстані великих мас людей, сировини і товарів;
- інтернаціоналізація сфери послуг, зокрема, розвиток міжнародного туризму, науковий і освітній обміни, тощо;
- швидке поширення на багато країн стандартів споживання і способу життя, що генеруються країнами-лідерами економічного розвитку;
- виникнення спільних міжнародних норм і стандартів соціального життя (тривалість трудового дня, відпусток, система соціального страхування, стандарти освіти та ін.);
- цілеспрямована діяльність держав щодо міжнародного узгодження правил і процедур переміщення товарів, послуг, робочої сили, капіталів, технологій і інших факторів виробництва;
- створення міжнародних міжурядових організацій з передачею їм частини повноважень з управління процесами інтеграції господарського життя.

2. Методологічна база дослідження МЕД

У процесі еволюції свого розвитку економічна наука накопичила значний арсенал методів дослідження економічних явищ, узагальнена класифікація яких виглядає наступним чином:

1. Наукові: Формально-логічні; Неформалізовані; Суміжні.
2. Ненаукові: Повсякденне економічне знання; Ідеологічне економічне знання; Релігійне й містичне економічне знання.

Наукові методи пізнання явищ світової економіки поділяють на три основні групи: формально-логічні, неформалізовані та суміжні.

До *формально-логічних методів* належать методи, застосування яких засновано на формалізації та математизації, використанні логічної інтерпретації, аналогій, логічного обґрунтування й доказу.

Виділяють *кількісні* (математичні та статистичні) та *якісні* методи (передбачають словесний опис, інтерпретацію, тлумачення, пояснення властивостей економічного об'єкта, котрий вивчається).

До *неформалізованих методів* економічних досліджень належать методи спостереження, експерименту, застосування інтуїції як позалогічного способу пізнання, а також еволюційний та історичний методи дослідження світової економіки.

Еволюційний метод – метод досліджень, що передбачає:

1) розгляд логіки розвитку певного економічного явища, зумовленої об'єктивними обставинами, за виключенням дії суб'єктивних, випадкових чинників;

2) використання у якості основних способів пояснення напрямків соціально-економічної еволюції принципу боротьби за існування та принципу виживання найсильніших.

Історичний метод – метод економічних досліджень, що базується на вивченні економічних процесів у ході їх історичного розвитку, на основі аналізу конкретних економічних подій та фактів, зосередженні уваги на зумовленості економічних явищ специфікою попереднього розвитку.

Суміжні методи дослідження явищ світового економічного життя передбачають використання одночасно елементів як формалізованих, так неформалізованих методів аналізу. Їх можна поділити на методи, засновані на використанні економічної аналогії, системні, методи структурно-функціональні, інституціонального аналізу систем, соціально-економічного моделювання та компаративні.

Структура, динаміка розвитку й інші *характеристики міжнародної економічної діяльності* знаходять висвітлення в різних кількісних статистичних показниках.

Для визначення рівня економічного розвитку країни, що обумовлює її місце в системі світогосподарських зв'язків, використовується *Система національних рахунків* (СНР), як система взаємозалежних показників розвитку економіки на макrorівні.

Серед показників СНР розрізняють:

1) первинні показники результатів економічної діяльності, розраховані на валовій основі: валовий випуск (ВВ), валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний доход (ВНД), наявний валовий національний доход (НВНД).

2) показники результатів економічної діяльності, розраховані на чистій основі:

- чистий внутрішній продукт (ЧВП): $ЧВП = ВВП - A$, де A – амортизаційні відрахування; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт.

- чистий національний доход (ЧНД): $ЧНД = ВНД - A$, де: $ВНД$ – валовий національний доход.

3) показники перерозподілу результатів економічної діяльності:

- національний доход (НД);

- особистий доход (ОД);

- доход кінцевого використання (ДКВ).

Вичерпну характеристику життєвого рівня населення допомагають визначити показники: номінальної і реальної заробітної плати; номінальних і реальних доходів населення; величини і структури витрат населення і його заощаджень; зайнятості і безробіття; споживання населенням найважливіших товарів продовольчого і непродовольчого виду; умов праці; забезпеченості населення житлом і продуктами

тривалого користування; рівня утворення, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, туризму і відпочинку та ін. Ці параметри враховує відносно новий специфічний показник – *індекс суспільного розвитку країни*, що включає в себе все різноманіття соціально-економічних показників та дає картину «світової таблиці про ранги».

Основою для загальної характеристики положення і ролі країни у світовій економіці є *дослідження конкурентоспроможності*, як основної рушійної сили світового економічного розвитку. Конкурентоспроможність країни означає певний рівень її продуктивності, який визначає відповідний рівень добробуту населення, прибутків від інвестицій, характеризує потенціал зростання економіки у довгостроковій перспективі.

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Report) побудований на основі Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) – (Global Competitiveness Index – GCI), який був розроблений для ВЕФ професором К. Сала-і-Мартіном та вперше представлений на Форумі у січні 2005 р. ГІК представляє собою дуже широкий індекс для оцінки національної конкурентоспроможності, який бере до уваги мікроекономічні і макроекономічні основи національної конкурентоспроможності. Для аналізу використовуються загальнодоступні статистичні дані та результати опитування керівників компаній у країнах, охоплених дослідженням, за 12 групами чинників, а саме: державні інститути, інфраструктура, макроекономічні умови, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, розвиток фінансових ринків, технологічна готовність, обсяг ринку, рівень розвитку бізнесу, інновації.

3. Економічні інтереси та економічні закони сучасної МЕД

Економічний інтерес – це об'єктивна категорія, що виражає відносини економічних суб'єктів із приводу задоволення економічних потреб, що реалізуються в процесі використання обмежених економічних ресурсів.

Носієм *загальнонаціональних інтересів* є держава, безпосередній інтерес якої складається, насамперед, із одержання прибутку, оскільки останній служить джерелом розширеного відтворення і сприяє цілям сучасного економічного розвитку, а також із рішення цілого комплексу соціальних, політичних, екологічних проблем, вирішення яких не може обмежуватися національними рамками.

Економічний інтерес у сфері міждержавних відносин у теоретичному аспекті успадковує ті ж самі принципові риси і зміст, що і у внутрішньо національному плані.

У міждержавній сфері національно-економічні інтереси виступають як загальнонаціональний (інтегрований) інтерес, як рівнодіюча нерідко суперечливих інтересів соціальних груп, політичних партій, державних органів усередині країни. Таким чином, **національно-економічні інтереси країни** – це складна, комплексна сукупність різнорідних потреб і вимог, обумовлених як внутрішніми задачами економічного розвитку країни, так і її положенням у системі міжнародних економічних відносин.

Економічні інтереси нації одержують своє відображення в зовнішньоекономічній (зовнішньополітичній) концепції, у вигляді комплексу принципових установок по оцінці місця і ролі країни в системі міжнародних відносин,

по її поводженню відносно своїх партнерів, по перспективних і поточних задачах її зовнішніх зв'язків і т.д.

Економічні закони – об'єктивно діючі причинно-наслідкові зв'язки, що обумовлюють взаємозалежності між властивостями явищ, процесів, елементів матеріальної системи. Економічні закони, як і закони природи, носять *об'єктивний характер*. Однак вони істотно відрізняються від законів природи, оскільки виникають, розвиваються і функціонують у процесі економічної діяльності людей. Економічні закони розвиваються, проходячи у своєму розвитку стадії виникнення, становлення, функціонування і відмирання, тобто економічні закони, на відміну від законів природи, носять історичний характер.

Дія економічних законів інтернаціоналізується в рамках загального процесу інтернаціоналізації господарського життя. *На міжнародному рівні економічні закони* якісно удосконалюються, проте їхній характер і природа дії залишаються незмінними, але змінюються форми і масштаби їхньої дії, а отже, можливості їхнього свідомого використання. Так, в основі функціонування світового господарства лежать такі загальні економічні закони, як закон вартості, закон попиту та пропозиції, закон продуктивності праці, що підвищується, закон економії часу і т.д.

Основні економічні закони МЄВ: Інтернаціоналізація господарського життя; Міжнародний поділ праці; Міжнародна економічна інтеграція; Нерівномірність економічного розвитку; Міжнародна конкуренція; Вартість

Лекція №3

Тема 3. Світовий ринок товарів і послуг

1. Сутнісна характеристика світового ринку
2. Класифікація товарів і послуг на світовому ринку
3. Економічна основа та теорії розвитку міжнародної торгівлі

1. Сутнісна характеристика світового ринку

Світовий ринок – спосіб, або механізм обміну економічними благами між окремими національними господарствами й їхніми об'єднаннями, що обумовлює виникнення і відтворення економічних відносин між ними. Використання системного підходу до структуризації такої складної соціально-економічної системи, як світовий ринок, дозволяє виявити його сутність. Умовно первинним елементом цієї системи є **внутрішній ринок**, який визначається як внутрішня сфера проведення торгових операцій. Різниця між внутрішнім ринком та національним визначає наявність в останнього такого важливого елементу функціонування економічного механізму більшості країн, як експортно-імпорتنі операції. Таким чином, **національний ринок** – це сфера здійснення операцій внутрішньої та зовнішньої торгівлі країни. Отже світовий ринок визначають як сукупність національних ринків, – всіх товарних ринків, на яких визначається велика частка зовнішньоторговельних операцій та домінує внутрішня торгівля.

Міжнародний ринок – це сфера здійснення зовнішньоторговельних операцій. В процесі історичної еволюції світовий ринок сформувався як *цілісна система, що має територіальну і функціональну структуру.*

Територіальну структуру світового ринку утворює складне поєднання окремих груп країн, що займають різне положення і утворюють так званий центр і периферію світового ринку. Центр, ядро системи світового ринку складає група промислово-розвинутих країн, між якими складається певна система відносин на основі об'єднання двох полярних тенденцій, – співпраці і конкуренції на світовому ринку.

Функціональна структура світового ринку в якості основоположних елементів включає відносно відособлені утворення, які забезпечують функціонування системи: міжнародні ринки окремих товарів і послуг, робочої сили, ринок позикових капіталів, валютний ринок, інфраструктуру світового ринку і т.п.

Як економічна система, *світовий ринок* відображає сукупність взаємодоповнюючих економічних відносин, які розвиваються за схемою: *внутрішній ринок – національний ринок – міжнародний ринок – світовий ринок* і ґрунтуються на міжнародному поділі праці й інших чинників виробництва.

Найдрібнішою «клітинкою» *світового ринку* є товари і послуги, що задовольняють особисті і виробничі потреби.

Товар – продукт виробничо-економічної діяльності, що має матеріально-речовинну форму і є об'єктом купівлі-продажу в ринковій економіці.

Послуга – вид діяльності, у процесі якої відбувається зміна характеристик (якісних, територіальних) суб'єкта-одержувача або вже наявного продукту, блага, надані не у вигляді речей, а у формі діяльності на основі економічних відносин.

Розвиток міжнародного ринку товарів обумовив формування та інтенсивний розвиток *міжнародного ринку послуг*.

Міжнародна *торгівля послугами порівняно з торгівлею товарами має такі особливості:*

- торгівля переважно здійснюється на прямих контактах між виробниками послуг і їх споживачами;
- її регулювання здійснюється не на кордоні, а всередині країни відповідними положеннями внутрішнього законодавства;
- велика залежність обсягу послуг і їх вартості від складності та наукомісткості товарів;
- значно більша захищеність державою виробництва і реалізації послуг, ніж сфери матеріального виробництва і торгівлі;
- послуги, що надходять в особисте споживання (туризм, освіта, культура тощо), не можуть бути задіяні у господарському обороті.

2. Класифікація товарів і послуг на світовому ринку

В останні десятиліття ХХ ст. різні міжнародні організації активно працювали над вдосконаленням наявної уніфікованої товарної номенклатури. На практиці найчастіше в міжнародних відносинах використовувалися наступні *товарні класифікації і номенклатури*:

- розроблена і опублікована в 1986 р. третя редакція Стандартної міжнародної торгової класифікації (СМТК) ООН;
- виданий в 1989 р. класифікатор товарів за укрупненими економічними угрупованнями (КУЕГ) ООН;
- прийнята в 1988 р. Брюссельська Гармонізована митна номенклатура;
- опублікована в 1983 р. Гармонізована система опису і кодування товарів (ГСОКТ), розроблена Радою митної співпраці.

Особлива роль належить *Гармонізованій системі опису і кодування товарів* (ГСОКТ), яка має за мету упорядкувати статистичний звіт як в міжнародній торгівлі, так і в сфері митних тарифів. ГСОКТ служить основою для переговорів в рамках ГАТТ/СОР, а також є базою для ув'язки з іншими системами класифікації ООН.

В Україні на основі ГСОКТ розроблена та діє Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД).

В Україні використовується класифікація послуг, розроблена Світовим банком.

3. Економічна основа та теорії розвитку міжнародної торгівлі

Пояснення першопричин, що породжують міжнародну торгівлю, ґрунтується на **законі порівняльних (вартісних) переваг**. Сутність його полягає в тому, що кожна країна має порівняльні переваги у виробництві якого-небудь товару (тобто виготовляє його з меншими витратами) і отримує вигоду, спеціалізуючись на його виробництві і обмінюючи на товари, котрі вона сама неспроможна ефективно виготовляти.

А. Сміт перший, доводячи вигідність для країни вільної торгівлі, розробив **теорію абсолютних переваг (absolute advantage theory)**. Згідно з цією теорією країни, що володіють природними перевагами (пов'язаними з кліматичними умовами і природними ресурсами) та придбаними перевагами (пов'язаними з розвитком технології та високою кваліфікацією працівників) у виробництві тих чи інших товарів, можуть виготовляти їх більш ефективно, ніж інші. Якщо торгівля не буде обмежена, стверджував А. Сміт, то кожна країна спеціалізуватиметься на виробництві тих товарів і послуг, в якому вона має абсолютну перевагу. Обмін між країнами надлишками спеціалізованої продукції є вигідним для кожної країни.

Д. Рікардо розвинув доводи А. Сміта на користь вільної торгівлі і розширив зону порівняльних переваг для вигідної міжнародної торгівлі, ввівши *принцип відносної переваги*. **Теорія відносної переваги у витратах (comparative advantage theory)** стверджує, що міжнародна торгівля вигідна для будь-якої країни: і для тієї, котра ні в чому не має переваг, і для тієї, котра має переваги абсолютно для всіх товарів. В кожній країні (без урахування абсолютних переваг) завжди знайдеться товар, виробництво якого більш ефективно (щодо співвідношення витрат), ніж виробництво решти товарів. Країна отримує більший вигащ, якщо сконцентрує свої ресурси на більш ефективних виробництвах. Товар, для якого відносна вигода є найбільшою, і повинен експортуватись.

Абсолютна перевага – це можливість країни провадити який-небудь товар більш ефективно (тобто з меншими витратами на одиницю продукції) у порівнянні з іншими країнами, що провадять той же товар.

Відносна (порівняльна) перевага – це здатність провадити товар або послугу з відносно меншими витратами заміщення. В умовах, коли зовнішня торгівля відсутня, кожна країна може споживати тільки ті товари й тільки ту кількість, що вона виробляє, а відносні (альтернативні) ціни цих товарів на внутрішньому ринку визначаються відносними витратами їхнього виробництва.

Теорія Д. Рікардо не з'ясувала до кінця походження порівняльних переваг, котрими володіє та чи інша країна. У першій половині ХХ ст. шведські економісти Елі Хекшер і Бергін Олін запропонували систематизоване пояснення джерел порівняльних переваг, відоме як **теорія відносної забезпеченості чинниками виробництва Хекшера-Оліна (Heckscher-Olin theory)**, яка стверджує, що співвідношення частки землі, трудових ресурсів і капіталу зумовлює їх порівняльну вартість. Ці витрати, у свою чергу, визначають, які товари країна може виробляти більш ефективно й експортувати. Відмінності між країнами у порівняльних перевагах саме пояснюються тим, що: 1) у виробництві різних товарів чинники використовуються в різних співвідношеннях; 2) неоднакова відносна забезпеченість країн чинниками виробництва.

Теорія різної відносної забезпеченості факторами виробництва у 40-ті рр. ХХ ст. була доповнена П. Семюельсоном, який дав їй математичний доказ, у результаті чого вона одержала назву **теорема вирівнювання цін на фактори виробництва (the factor price equalization theorem)**, або **теорема Хекшера-Оліна-Семюельсона**. Її сутність зводиться до того, що вирівнювання в результаті торгівлі відносних цін на товари приводить до вирівнювання відносних цін і на фактори виробництва, за допомогою яких ці товари були вироблені.

Теорема Столпера-Семюельсона (Stolper-Samuelson theorem) показує, як розподіляються доходи від зовнішньої торгівлі між власниками факторів виробництва. Послідовний вплив взаємопов'язаних економічних ефектів є таким: зростання світових цін на експортний товар зумовлює збільшення його пропозиції на зовнішньому ринку, це стимулює виробництво. Підвищення світових цін створює переваги у доходах власників інтенсивних факторів виробництва і, навпаки, погіршує стан власників інших факторів виробництва. *Визначальне положення теорема*, виведеної В. Столпером і П. Семюельсоном можна сформулювати так: якщо відсутнє спільне виробництво, а економіка характеризується досконалою конкуренцією (тобто ціна кінцевого продукту дорівнює сумі цін факторів виробництва), то ціна продукту змінюється на стільки, наскільки в середньому змінюється ціна факторів виробництва.

У 50-х рр. ХХ ст. В. Леонтьєв з'ясував, що існуюча структура міжнародної торгівлі не підтверджує висновок теорії Хекшера-Оліна, зокрема, їй не відповідає структура експорту та імпорту США, Японії, Індії та Канади. Це відкриття отримало назву «**Парадокс Леонтьєва**» (**Leontief paradox**). Так, згідно з теорією Хекшера-Оліна, в експорті США повинні переважати капіталомісткі товари, а в імпорті – трудомісткі, оскільки в США, порівняно з іншими країнами, дуже багато капіталу відносно праці. Проте з'ясувалось, що якраз експорт, а не імпорт США був трудомістким, що прямо суперечило висновкам Хекшера-Оліна. Ряд економістів спробували цей парадокс пояснити. Одне з можливих рішень було запропоноване самим В. Леонтьєвим: в США праця більш продуктивна, ніж у їх торговельних партнерів, що не враховувалось при підрахунку кількості праці, вміщеної в експорті та імпорті. Інше пояснення більш переконливе: В. Леонтьєв помилково не врахував, що істотну кількість капіталу вже було вкладено в робочу силу у вигляді освіти і підготовки. Пітер Кенен довів, що правильно визначена величина капіталу, вже вкладеного в робочу силу, призводить до зняття парадокса. Отже, парадокс Леонтьєва був наслідком обчислювальної помилки, а не неправильності теорії Хекшера-Оліна.

Лекція №4

Тема 4. Міжнародна торгівля в системі МЕВ. Міжнародна торговельна політика

1. Сутність та значення міжнародної торгівлі в системі МЕВ.
2. Система показників, що характеризує участь країн у міжнародній торгівлі
3. Механізм та форми міжнародної торгівлі
4. Основні методи міжнародної торгівлі.
5. Види міжнародної торгової політики
6. Методи державного регулювання міжнародної торгівлі
7. Рівні та види державного регулювання міжнародної торгівлі
8. СОТ та її роль в міжнародній торгівлі товарами

1. Сутність та значення міжнародної торгівлі в системі МЕВ

Традиційною і найбільш розвинутою формою МЕВ є **міжнародна торгівля**, як форма зв'язку між товаровиробниками різних країн, що виникає на основі МПП і відображає їхню взаємну економічну залежність. На долю міжнародної торгівлі припадає близько 80% всього обсягу МЕВ.

Роль міжнародної торгівлі полягає в наступному:

- сприяє розширенню національної ресурсної бази;
- розширює ємність внутрішнього ринку і встановлює зв'язки національного ринку зі світовим;
- розширює масштаби виробництва, обмежені кривою виробничих можливостей;
- забезпечує одержання додаткового доходу за рахунок різниці національних і інтернаціональних витрат виробництва;
- розвиває спеціалізацію країни, збільшує обсяг виробництва.

Міжнародна торгівля – сфера МЕВ, що відбиває закономірності руху товарів і послуг за межами національних кордонів окремих держав і представляє собою сукупний оплачуваний товарообіг між усіма країнами світу.

Міжнародне співтовариство виробило цілий ряд *принципів, на яких базується міжнародна торгівля:*

1. Торговельні відносини базуються на основі поваги принципів суверенної рівності, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи інших держав.
2. Недопущення дискримінації, що може здійснюватися в зв'язку з належністю держав до різних соціально-економічних систем.
3. Кожна країна має суверенне право на вільну торгівлю з іншими країнами.
4. Економічний розвиток і соціальний прогрес можуть стати загальною справою всього міжнародного співробітництва, сприяти зміцненню мирних відносин між країнами.
5. Міжнародна торгівля повинна сприяти розвитку регіональних економічних угруповань, інтеграції й іншим формам економічного співробітництва між країнами, що розвиваються.
6. Міжнародна торгівля повинна регулюватися правилами, що сприяють економічному і соціальному прогресу.
7. Міжнародна торгівля повинна бути взаємовигідною і вестися в режимі найбільшого сприяння, у її межах не повинні застосовуватися дії, що шкодять торговельним інтересам інших країн.
8. Розширення і всебічний розвиток міжнародної торгівлі залежить від можливості доступу на ринки і вигідності цін на сировинні товари, що експортуються.

9. Розвинуті країни, що діють у регіональних економічних угрупованнях, повинні робити усе від них залежне, щоб не нашкодити і не впливати негативно на розширення імпорту з третіх країн, особливо країн, що розвиваються.

10. Національна і міжнародна економічна політика повинна бути спрямована на досягнення міжнародного поділу праці відповідно з потребами й інтересами країн, що розвиваються, і світу в цілому.

11. Міжнародні установи і країни, що розвиваються, повинні забезпечити посилення припливу міжнародної фінансової, технічної й економічної допомоги для зміцнення і підтримки шляхом поповнення експортного виторгу країн, що розвиваються, їхніх зусиль для прискорення економічного росту.

12. Значна частина коштів, що вивільняється внаслідок роззброювання, повинна направлятися на економічний розвиток країн, що розвиваються.

13. Державам, що не мають виходу до моря необхідно надавати максимум можливостей, що дозволили б їм перебороти вплив внутріконтинентального положення на їхню торгівлю.

14. Повна деколонізація відповідно декларації ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам є необхідною умовою економічного розвитку і здійснення суверенних прав країн на природні багатства.

Міжнародну торгівлю, як і внутрішню, *характеризують три найважливіших характеристики:*

- 1) загальний обсяг (товарообіг);
- 2) товарна структура;
- 3) географічна структура.

Під терміном «**зовнішня торгівля**» розуміється торгівля будь-якої країни з іншими країнами, що складається з оплачуваного ввозу і вивозу (імпорту й експорту). Різноманітна зовнішньоторговельна діяльність підрозділяється по товарній спеціалізації на торгівлю готовою продукцією, торгівлю машинами й устаткуванням, торгівлю сировиною і торгівлю послугами.

2. Система показників, що характеризує участь країн у міжнародній торгівлі

Для оцінки ступеня активності в міжнародній торгівлі звичайно використовують наступні показники:

1. Експортна квота країни в її ВВП
2. Імпортна квота країни в її ВВП
3. Зовнішньоторговельний оборот на душу населення
4. Темпи росту зовнішньоторговельного обороту
5. Темпи приросту зовнішньоторговельного обороту
6. Імпорт на душу населення
7. Темпи росту імпорту
8. Темпи приросту імпорту
9. Експорт на душу населення
10. Темпи росту експорту
11. Темпи приросту експорту

Найважливішим показником відкритості економіки є **експортна квота** – кількісний показник, що характеризує значимість експорту для економіки в цілому й окремих галузях по тим або інших видах продукції: $E_{к.в.} = (E_{з.р.} / ВВП) * 100\%$, де $E_{к.в.}$ – експортна квота; $E_{з.р.}$ – обсяг експорту в звітному році; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт. Збільшення експортної квоти свідчить як про зростаючу участь країни в МПП, так і про ріст конкурентоздатності продукції.

Найважливішим кількісним показником, що характеризує значимість імпорту для народного господарства й окремих галузей по різних видах продукції, є **імпортна квота**. У рамках національних господарств імпортна квота розраховується як відношення вартості імпорту до вартості ВВП: $I_{к.в.} = (I_{з.р.} / ВВП) * 100\%$, де $I_{к.в.}$ – імпортна квота; $I_{з.р.}$ – обсяг імпорту в звітному році; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт.

Ступінь відкритості економіки звичайно характеризується процентним відношенням вартості зовнішньоторговельного обороту до вартості її ВВП, тобто **квотою зовнішньоторговельного обороту**: $ЗТО_{к.в.} = ЗТО_{з.р.} / ВВП * 100\%$, де $ЗТО_{к.в.}$ – квота зовнішньоторговельного обороту; $ЗТО_{з.р.}$ – обсяг зовнішньоторговельного обороту в звітному році; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт.

Останній показник інколи називають *індексом відкритості національної економіки*. Нормою вважається, коли нижня його межа дорівнює 10%.

Міра залежності країни від міжнародної торгівлі визначається за наступною формулою: $Дзал. = \frac{1}{2}(E+I) / ВВП * 100\%$, де E – обсяг експорту країни в звітному році; I – обсяг імпорту країни в звітному році; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт. За цим показником усі країни можна розподілити на три групи: високо залежні (45-93%), середньо залежні (14-44%) та низько залежні (2,7-13%).

Специфічними показниками розвитку торгівлі є наступні:

- 1) зовнішньоторговельний оборот – сума вартостей експорту та імпорту країни за певний період часу: $ЗТО = E + I$
- 2) фізичний обсяг торгівлі – оцінка експорту чи імпорту в незмінних цінах одного періоду (як правило, року);
- 3) генеральна (загальна) торгівля – прийняте в статистиці зовнішньої торгівлі визначення зовнішньоторговельного обігу з включенням транзитних товарів;
- 4) спеціальна торгівля – чистий зовнішньоторговельний обіг, тобто продукція, ввезена в країну чи вивезена з неї: $СТ = ЗТО - реекспорт - реімпорт$

Показники структури торгівлі:

- 1) товарна структура – це показники розподілу експорту та імпорту за основними товарними позиціями;
- 2) географічна структура – розподіл товарного потоку за країнами, групами країн та регіонами світу;
- 3) інституційна торгівля – розподіл торгівлі за суб'єктами і методами товарного обміну;
- 4) видова структура – розподіл торгівлі за видами товарного обміну.

Показники динаміки торгівлі:

- 1) *темпи росту*:
 - темпи росту експорту;
 - темпи росту імпорту;
 - темпи росту зовнішньоторговельного обороту;
- 2) *темпи приросту*:
 - темпи приросту експорту;
 - темпи приросту імпорту;
 - темпи приросту зовнішньоторговельного обороту;

Показники результатів:

- 1) сальдо торгового балансу – це різниця між вартісним обсягом експорту та імпорту товарів окремої країни;

- 2) сальдо балансу послуг – це різниця між вартістю послуг, які надає країна, і вартістю послуг, які вона імпортує;
- 3) сальдо некомерційних операцій – це різниця між прибутками від інвестицій, грошових переказів, внесків, переміщення грошових засобів по спадщині, тощо;
- 4) сальдо балансу поточних операцій – це сума сальдо торгового балансу, балансу послуг, некомерційних операцій;
- 5) індекс «умови торгівлі» – відношення індексу середніх цін експорту певного товару, країни в цілому, групи країн до індексу середніх цін імпорту за певний період часу.
- б) експорт на душу населення: $E \text{ д.н.} = Eз.р. / \text{населення}$, де $E \text{ д.н.}$ – обсяг експорту на душу населення в звітному році; $Eз.р.$ – обсяг експорту в звітному році.
- 7) імпорт на душу населення: $I \text{ д.н.} = Iз.р. / \text{населення}$, де $I \text{ д.н.}$ – обсяг імпорту на душу населення в звітному році; $Iз.р.$ – обсяг імпорту в звітному році.

3. Механізм та форми міжнародної торгівлі

Механізм міжнародної торгівлі поєднує сукупність загальноприйнятих економічних, правових, організаційних форм, засобів і методів, що забезпечують надійність, своєчасність, стандартність і ефективність зовнішньоекономічних угод. Для сучасної міжнародної торгівлі характерна різноманітність її форм, які можна систематизувати за декількома ознаками:

1. За специфікою взаємодії суб'єктів:

- *традиційна (зовнішня) торгівля* – експортні, імпортні операції товарів і послуг, (реекспорт, реімпорт);
- *торгівля кооперованою та спеціалізованою продукцією*, яка здійснюється на основі довготермінових угод;
- *зустрічна торгівля* – торгівля, що ґрунтується на зустрічних зобов'язаннях експортерів по закупівлі у імпортерів частини чи повністю експортованих товарів.

Види «зустрічної торгівлі», що найбільш часто зустрічаються:

- *Товарообмінні (бартерні) угоди*
- *Компенсаційні угоди*
- *Операції з давальницькою сировиною*

2. За специфікою об'єкту:

- *торгівля товарами* (сировинними; паливними; продовольчими; напівфабрикатами; готовими виробами виробничого та невиробничого призначення);
- *торгівля послугами* (виробничими; транспортними; експедиторськими; консультаційними; консигнаційними; посередницькими; туристичними; маркетинговими; обліковими; орендними; ліцензійними; іншими послугами);
- *торгівля результатами творчої діяльності* (купівля-продаж патентів, ліцензій, ноу-хау).

3. За специфікою регулювання:

- *звичайна торгівля* – здійснення регулювання відповідно до національного законодавства;
- *дискримінаційна торгівля* – введення обмежень державою на експортно-імпортні операції;
- *преференційна торгівля* – привілеї в торгівлі, які надаються країні чи групі країн. Це може бути преференційний тариф чи пільгові збори, а також інші правила чи формальності (наприклад, імпортні чи експортні ліцензії).

4. Основні методи міжнародної торгівлі

Метод торгівлі – це засіб здійснення торговельного обміну (торговельної операції чи угоди). В міжнародній торговельній практиці використовується два основні методи торгівлі:

- 1) *торгівля напряму* (здійснення операції безпосередньо між виробником і споживачем): А – В (А і В) – суб'єкти МЄВ;
- 2) *торгівля через посередників*: А – П – В (А і В – суб'єкти МЄВ, П – посередник).

У межах торгівлі через посередників визначають такі види посередницьких операцій і відповідні їм види угод:

- операції з перепродажу
- комісійні операції);
- агентські операції
- брокерські операції.

Серед посередників виділяють так званих інституціональних посередників, до яких відносять товарні біржі, міжнародні аукціони та міжнародні торги (тендери).

Розповсюдженим способом торгівлі сировинними товарами мінерального та сільськогосподарського походження є **товарні біржі**, які представляють собою постійно діючі оптові ринки продажу однорідних (взаємозамінних) товарів.

Біржовий ринок включає *два основних сектори*: ринок реального товару і ринок абстрактного контракту, тобто сучасну ф'ючерсну біржу.

Міжнародні товарні аукціони – це спеціально організовані, періодично діючі в спеціально визначеному місці ринки, де шляхом публічних торгів проводиться продаж раніше оглянутих товарів, які переходять у власність покупця. Міжнародні аукціони спеціалізуються на збуті реальних товарів з суворо індивідуальними властивостями.

Види аукціонних торгів:

- З пониженням цін
- З підвищенням цін

Способи аукціонних торгів:

- Негласний
- Гласний
- Автоматизований

Міжнародні торги – метод розміщення замовлень купівлі-продажу або підяду, при якому покупець (замовник) оголошує конкурс для продавців (підрядників) на товар (роботи) з раніше визначеними у спеціальному документі – тендері – техніко-економічними характеристиками і після порівняння отриманих пропозицій укладає договір з тим продавцем (підрядником), що запропонував більш вигідні умови для покупця (замовника).

Найбільш поширені види торгів:

1. Виходячи з мотивів, цілей та статусу замовників:
 - відкриті (публічні) торги (для всіх бажаючих фірм)
 - відкриті торги з попередньою кваліфікацією
 - закриті торги («торги за запрошенням»);
 - одиничні торги.
2. Залежно від оприлюднення результатів:
 - гласні;
 - негласні.

1. Види міжнародної торгової політики

Залежно від масштабів втручання держави в міжнародну торгівлю розрізняють

політику вільної торгівлі і протекціоністську торгову політику.

Вільна торгівля (free trade) – політика мінімального державного втручання в зовнішню торгівлю, що розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції та базується на усуненні будь-яких перешкод щодо ввезення та вивезення іноземних і вітчизняних товарів. Цю політику проводять країни з високим рівнем розвитку продуктивних сил, що дає змогу місцевим підприємцям витримувати конкуренцію.

Протекціонізм (protectionism) – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів торгової політики. Виділяють декілька *форм протекціонізму*:

- *Селективний* скерований проти окремих країн або окремих видів товарів
- *Галузевий* скерований на захист окремих галузей, найчастіше сільського господарства
- *Колективний* проводиться об'єднаннями країн щодо країн, які не входять у ці об'єднання
- *Прихований* здійснюється методами внутрішньої економічної політики.

Історичний досвід дозволяє сформулювати деякі закономірності торгової політики, котрі повинні враховуватись державами при ухваленні рішень:

1. Коли групи, які зацікавлені в експорті, мають лобістську організацію, державна політика більшою мірою орієнтується на вільну торгівлю.

2. Політика більшою мірою орієнтована на вільну торгівлю в країнах, де імпортована продукція не конкурує з внутрішнім виробництвом або є сировиною для важливих галузей. Протекціонізм непереконливий, коли нічого захищати.

3. Економічна депресія і швидке зростання конкуруючого імпорту сприяє виникненню протекціонізму, як реакції на захист зайнятості і доходів.

У кожній країні є економічні, соціальні та політичні причини і групи тиску на користь протекціоністських заходів.

Основними аргументами обмеження зовнішньої торгівлі є:

1. *Необхідність забезпечення оборони;*
2. *Збільшення внутрішньої зайнятості;*
3. *Диверсифікація заради стабільності;*
4. *Захист молодих галузей;*
5. *Захист від демпінгу;*
6. *Дешева іноземна робоча сила.*

Вибір *інструментів*, які застосовуються для обмеження торгівлі, залежить від двох основних чинників: 1) співвідношення сил груп тиску, що наполягають на реалізації тих чи інших заходів; 2) можливих заходів у відповідь з боку урядів інших країн.

2. Методи державного регулювання міжнародної торгівлі

Обмеження торгівлі може бути досягнуто за допомогою *тарифних*, що впливають на ціни, і *нетарифних бар'єрів*, що впливають або на ціни, або безпосередньо на обсяг товарів.

Тарифні обмеження міжнародної торгівлі включають:

Митний тариф (customs tariff) – конкретна ставка мита, що підлягає сплаті при вивезенні або ввезенні певного товару на митну територію країни – **Мито** (customs duty) – обов'язковий податок, що стягується митними органами при імпорті або експорті товару.

Мито виконує три основні функції:

- 1) фінансову, що відноситься як до імпортного, так і до експортного мита, оскільки воно є однією зі статей доходної частини державного бюджету;
- 2) протекціоністську (захисну), що відноситься до імпортного мита, оскільки з його допомогою держава захищає національних виробників від небажаної іноземної конкуренції;
- 3) балансує, що відноситься до експортного мита, встановленого з метою запобігання небажаного експорту товарів, внутрішні ціни на які з тих або інших причин нижче світових.

Нетарифні обмеження відповідно до прийнятої ООН класифікації включають заходи, спрямовані на непряме й адміністративне обмеження імпорту чи експорту з метою захисту певних галузей національного виробництва:

- **Кількісні обмеження** (quantitative restrictions) – адміністративна форма нетарифного державного регулювання торговельного обігу, що визначає кількість і номенклатуру товарів, дозволених до експорту чи імпорту.
- **Система квотування товарів** – це обмеження щодо вартості або кількості, які вводяться на імпорт або експорт певних товарів на певний період. **Імпортні квоти** застосовуються для захисту вітчизняних виробників або для диверсифікації імпорту з метою уникнення залежності від будь-якої країни. **Експортні квоти** встановлюються з метою забезпечення вітчизняних споживачів достатньою кількістю товарів за низькими цінами, попередження виснаження природних ресурсів, підвищення цін на експорт шляхом обмеження обсягу поставок. Тип квотування, котрий повністю забороняє торгівлю певних видів товарів або всіх товарів, називається **ембарго**.
- **Міжнародний картель** являє собою монополістичне об'єднання експортерів якогонебудь товару з різних країн, спрямоване на забезпечення контролю за обсягами виробництва й установлення вигідних цін.
- **Ліцензування** (licensing) – регулювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом дозволу, який видається державними органами на експорт або імпорт товару в певній кількості за певний проміжок часу.
- З метою захисту національних виробників держава може заохочувати експорт. Однією з форм стимулювання вітчизняних експортних галузей є **експортні субсидії**, тобто фінансові пільги. Вони можуть бути прямими (дотації, які виплачуються виробникам у випадку виходу їх на зовнішній ринок) та непрямими (пільгове оподаткування, кредитування, страхування тощо).
- **«Добровільне» обмеження експорту** (voluntary export restraint) – це кількісне обмеження експорту, що базується на зобов'язанні одного з партнерів по торгівлі

добровільно обмежити або не збільшити обсяг експорту товару, що прийнятий в рамках офіційної міжурядової або неофіційної угоди про встановлення квот на експорт товару.

- **Демпінг (dumping)** – засіб фінансової нетарифної торговельної політики, що полягає в просуванні товару на зовнішній ринок за рахунок зниження експортних цін нижче нормального рівня цін, існуючого в цих країнах.

Серед нетарифних методів регулювання важливу роль відіграють **методи прихованого протекціонізму**. Основними з них є:

- адміністративні формальності;
- технічні;
- встановлення мінімальних імпортних цін передбачає суворе дотримання експортером рівня цін, установлених країною-імпортером;
- імпортні податки;
- імпортний;
- валютні обмеження.

Здебільшого країни проводять гнучку зовнішньоторговельну політику, використовуючи як методи протекціонізму, так і політику вільної торгівлі.

3. Рівні та види державного регулювання міжнародної торгівлі

Регулювання міжнародної торгівлі здійснюється на певних **рівнях**:

1. **Фірмовий** - це угода між фірмами про розподіл ринку сировини, матеріалів, збуту товарів, сфер впливу, цінової політики
2. **Національний** - коли зовнішня торгівля кожної країни здійснюється у відповідності з національно-правовим забезпеченням регулювання зовнішньоекономічної діяльності
3. **Міжнаціональний** - проявляється в укладанні відповідних угод між державами, групами держав
4. **Наднаціональний** - здійснює стратегію світового співтовариства чи заходів з регулювання міжнародної торгівлі шляхом створення спеціальних міжнародних інституціональних структур та угод (СОТ, ЮНКТАД, МТЦ, ЮНСІТРАЛ, МТП та ін.

Розрізняють такі **види державного регулювання міжнародної торгівлі**: одностороннє; двостороннє; багатостороннє.

Одностороннє регулювання полягає у застосуванні методів впливу урядами країн в односторонньому порядку без погодження або консультацій з торговими партнерами. Такі заходи вживають здебільшого під час загострення політичних відносин.

Двостороннє регулювання передбачає, що заходи торгової політики попередньо узгоджуються країнами – торговими партнерами. Кожна зі сторін попереджує свого торгового партнера про вживання будь-яких заходів, які, як правило, не вносять суттєвих змін у торгові відносини, а лише сприяють їм.

Багатостороннє регулювання передбачає узгодження і регулювання торгової політики на основі багатосторонніх угод, основною з яких є **Генеральна угода про тарифи та торгівлю (ГАТТ)**.

Договір про створення ГАТТ був підписаний 23 країнами в 1947 р. і набрав чинності в 1948 р. ГАТТ – багатостороння міжнародна угода, що містить принципи, правові норми, правила ведення і державного регулювання взаємної торгівлі країн-

учасниць. Статті Генеральної угоди закріплювали *базові принципи торговельних відносин між державами*:

1. Принцип торгівлі без дискримінації;
2. Принцип вільної торгівлі;
3. Передбачуваність розвитку міжнародної торгівлі;
4. Принцип справедливої конкуренції;
5. Принцип сприяння розвитку та економічним реформам;
6. Визнання регіональних торговельних угод;
7. Створення пільгових умов для країн, що розвиваються;
8. Особливі норми регулювання для текстилю та одягу.

4. СОТ та її роль в міжнародній торгівлі товарами

Угода про заснування Світової організації торгівлі була підписана 15 квітня 1994 р. в Марракеші (Марокко) 120-ма країнами-учасницями багатосторонніх торгових переговорів у межах ГАТТ. 31 грудня 1995 р. ГАТТ припинила своє існування, модифікувавшись у Світову організацію торгівлі (СОТ).

СОТ – законодавча і інституціональна основа міжнародної торговельної системи, механізм багатостороннього узгодження і врегулювання політики країн-членів в сфері торгівлі товарами та послугами, врегулювання торговельних спірних питань і розробки стандартної зовнішньоторговельної документації. Угода про створення СОТ містить 29 правових документів і 25 міністерських декларацій, які визначають права і обов'язки країн в рамках багатосторонньої торговельної системи.

Головне завдання СОТ – лібералізація світової торгівлі шляхом її врегулювання переважно тарифними методами про послідовному скороченні рівня імпортного мита, а також ліквідація різних нетарифних бар'єрів, кількісних обмежень та інших перепон у міжнародному обміні товарами і послугами.

На відміну від більшості міжнародних організацій, *до системи СОТ приєднуються, а не вступають*. Це зумовлено тим, що кожна країна приєднується власне до системи угод (бере на себе зобов'язання їх виконувати), а організація, зі свого боку, перевіряє здатність держави їх виконувати. Переговори про вступ тривають у середньому від 4 до 6 років. При цьому *головною умовою набуття членства у СОТ* є відповідність національного законодавства базовим стандартам і нормам, які містяться в угодах системи СОТ.

Діяльність ГАТТ/СОТ здійснюється шляхом проведення *багатобічних тарифних переговорів*, що поєднуються в раунди. З початку роботи ГАТТ відбулося вісім торговельних раундів, результати яких привели до скорочення середнього мита (з 25-30% до 3-4%). Якщо в першому раунді переговорів брали участь лише 23 країни, то учасниками восьмого (Уругвайського) раунду були вже 123 країни.

Таким чином, в наш час СОТ є глобальною торговою системою, що регулює торгівлю товарами, послугами та інтелектуальною власністю. Це регулювання містить в собі реалізацію узгоджених принципів поведінки країн в міжнародній торгівлі та комплекс заходів, що проводяться під егідою СОТ з участю більшості країн світу.

Лекція №5

Тема 5. Ціноутворення в міжнародній торгівлі

1. Сутність ціноутворення на світовому ринку
2. Класифікація цін на світових товарних ринках
3. Основні методи встановлення зовнішньоторговельних цін

1. Сутність ціноутворення на світовому ринку

Світова ціна – це грошовий вираз інтернаціональної вартості виробництва. У більш практичному плані світова ціна – це ціна, за якою здійснюються великі комерційні роздільні зовнішньоторговельні операції з оплатою у вільноконвертованій валюті. Ключовою особливістю світової ціни на відміну від внутрішньої є множинність, тобто по одному й тому ж товару можуть встановлюватися різні ціни або ціни різного рівня.

Рух цін на окремі товари відображає вплив на виробництво і збут товарів багатьох чинників:

- Тривалість руху товару від виробника до споживача
- Цикл, у якому знаходиться світова економіка
- Закон вартості
- Діяльність монополій
- Сезонні коливання
- Політична стабільність в країні
- Ціни місцевих фірм конкурентів
- Особливості виробничого процесу
- Величина попиту
- Посередники та покупці
- Надбавки та знижки на користь посередника
- Обсяги ринку
- Витрати виробництва
- Імідж виробника
- Транспортні витрати
- Рівень і динаміка інфляції
- Характер регулювання економіки державою
- Перемінні курси обміну валют

Ціноутворення на світових товарних ринках відрізняється від національного ціноутворення: ціни на експорт та імпорт встановлюються звичайно в ході переговорів, причому за їх основу беруться світові ціни.

2. Класифікація цін на світових товарних ринках

У міжнародному обміні практикуються кілька способів встановлення і фіксації цін, пов'язаних з особливостями купівлі-продажу товарів.

1) За напрямом товарних потоків:

- *експортна ціна* – ціна за якою товар реалізується зарубіжному контрагенту;
- *імпортна ціна* – ціна по якій товар купується у зарубіжного контрагента.

2) За умовами розрахунків:

- *ціна комерційних угод* – відображає інтернаціональну ціну виробництва при звичайному порядку здійснення угоди купівлі-продажу;

- *ціна клірингових розрахунків* – ціна товару, в якій враховані умови і особливості клірингу (взаємозаліку);
- *ціна програм допомоги* – ціна товару, в якій враховані умови і особливості реалізації програм допомоги;
- *трансфертна ціна* – ціна товару, по якій здійснюються внутрішньокорпоративні операції.

3) За повнотою врахування витрат:

- *ціна нетто* – чиста ціна товару на місці його купівлі-продажу;
- *ціна споживання* – сума витрат покупця, включаючи витрати на придбання та використання товару в нормативний строк.

4) За характером реалізації:

- *оптова ціна* – ціна товару при продажу його партіями;
- *роздрібна ціна* – ціна товару при продажу його індивідуальному споживачу.

5) За мірою фіксації:

- *контрактна ціна* – ціна, яка встановлюється в контракті.
- *тверда* – встановлюється в момент підписання контракту та не підлягає коригуванню впродовж терміну його дії;
- *рухома* – фіксується в момент укладання угоди і може бути переглянута в подальшому, якщо ринкова ціна даного товару до моменту його поставки зміниться;
- *змінна («ковзання»)* – ціна, що встановлюється в момент виконання контракту шляхом перегляду договірної ціни в період виконання довгострокового контракту (на промислове обладнання, будівельні об'єкти, суднобудування, тощо).
- *з наступною фіксацією* – ціна, за якою в контракті обговорюються умови фіксації та принципи визначення її рівня.

6) За рівнем інформованості:

- *опубліковані ціни* – ціни, які повідомляється в спеціальних та фірмових джерелах інформації та відображають рівень світових цін.

До них відносять:

- 1) *довідкові ціни* – ціни товарів у внутрішній оптовій чи зовнішній торгівлі розвинутих країн, що публікуються в різних виданнях та являються відправним пунктом, з якого починається процес узгодження ціни при укладанні угоди;
- 2) *біржові котирування* – ціни товарів, що являються об'єктом біржової торгівлі;
- 3) *аукціонні ціни* – ціни товарів, що являються об'єктом аукціонної торгівлі і відображають реальні угоди.
- 4) *статистичні ціни* – середні експортні ціни за даними зовнішньоторговельної статистики;
- 5) *ціни фактичних угод* – ціни, що відображають фактичні комерційні операції;
- 6) *ціни пропозицій великих фірм* – початковий рівень цін товарів, запропонованих продавцем.

У випадку, якщо інформація, необхідна для обґрунтування ціни, відсутня, використовують *розрахункові ціни*. Розрахунок може виконуватися на базі даних про витрати на виробництво продукції або з використанням опублікованих статистичними відомствами багатьох країн індексів експортних чи імпорتنих цін.

3. Основні методи встановлення зовнішньоторговельних цін

В умовах товарного виробництва можливі наступні методи встановлення зовнішньоторговельних цін:

- на базі власних витрат виробництва;
- за економічними результатами використання товару;
- виходячи з рівня попиту;
- орієнтуючись на рівень цін конкурентів.

1. Встановлення цін на базі власних витрат виробництва означає, що експортна ціна на продукцію визначається, як сума витрат виробництва (вартість сировини, матеріалів, палива, амортизаційну частину вартості машин і споруджень, заробітну плату), середнього прибутку і різних надбавок і знижок, зв'язаних зі станом кон'юнктури, умовами постачання і платежу, комерційними ризиками, вимогами покупця до виготовлення і приймання товару. Облік витрат виробництва здійснюється на основі калькуляції. Основна відмінність експортної калькуляції від внутрішньої складається в додаткових витратах по збуту, а саме: комісійна винагорода продавців і представників; імпорتنі митні витрати в країні покупця; транспортні витрати; витрати на фінансування; витрати по страхуванню товару; витрати по упакуванню; резерви, необхідні для покриття непередбачених ризиків; витрати по укладенню контракту, оформленню сертифікатів і інших паперів.

2. Встановлення цін за економічними результатами використання передбачає зіставлення конкуруючих на ринку товарів шляхом виявлення періоду окупності і норми рентабельності або річних витрат по експлуатації (це стосується машинотехнічної продукції). Якщо товар виробничого призначення не забезпечує покупцю норми прибутку на вкладені кошти, то продавець повинний або знизити продажну ціну до рівня, що забезпечує рентабельність у покупця, або поліпшити економічні показники пропонованих виробів.

3. Відповідно методу визначення цін з орієнтацією на попит, ціна товару визначається виходячи з того, скільки покупець може і хоче заплатити за пропонований товар, тобто з попиту на нього. Виробничі витрати розглядаються в цьому випадку як обмежувальний фактор, що показує, чи може товар продаватися за встановленою ціною з запланованим прибутком, чи ні. Даний метод успішно використовується за умови наявності на ринку взаємозамінних товарів, що дозволяють покупцю порівнювати аналогічні товари між собою і робити для себе висновки.

4. Розрахунок експортних цін по методу з орієнтацією на рівень конкуренції здійснюється в такий спосіб:

- з наявної бази даних роблять вибірку останніх даних про ціни на товари конкурентів, аналогічні (порівнянні) тим, що ми бажаємо експортувати;
 - заносять у заздалегідь приготовану таблицю основні техніко-економічні показники того або іншого товару, включаючи умови постачання і ціни;
 - за допомогою виправлень ціну експортованого товару приводять до умов реалізації на обраному ринку.
-

Лекція №6

Тема 6. Міжнародні науково-технічні відносини

1. Суть та особливості науково-технічних відносин
2. Міжнародна передача технологій
3. Міжнародне технічне сприяння

1. Суть та особливості науково-технічних відносин

Міжнародні науково-технічні відносини – це відносини, що виникають між економічними суб'єктами різних країн із приводу виробництва, обміну й споживання науково-технічних розробок у сфері господарської діяльності.

В основі розвитку науково-технічних відносин та їх міжнародного руху є *знання як специфічна форма економічних ресурсів*, особливості яких наведемо нижче:

1. Неможливість об'єктивної оцінки їх вартості
2. Витрати одноразові – використання необмежене
3. Нематеріальні, але втілюються в матеріальних носіях
4. Суспільна цінність зростає в міру їх розповсюдження
5. Економічна цінність забезпечується монополізацією
6. Відмінність між володінням знаннями та правами на їх використання

Головними передумовами розвитку міжнародних науково-технічних відносин є:

- становлення процесу постіндустріалізації, інформатизація громадського життя;
- зростання ролі таких нетрадиційних факторів суспільного виробництва як знання та підприємницькі здібності;
- необхідність переходу людства до стійкого розвитку на основі застосування таких технологій, що мінімізують вплив результатів господарської діяльності людини на природу;
- посилення нерівномірності економічного розвитку окремих держав;
- монополізація НТП великими фірмами, які можуть фінансувати проведення дорогавартісних НДДКР;
- загострення конкурентної боротьби на світовому ринку.

Нерівномірність економічного розвитку спричиняє неоднаковий рівень розвитку науки і техніки у різних країнах, внаслідок чого в умовах сучасного рівня НТП передова техніка і технології зосередились у відносно невеликій групі промислово розвинутих країн.

Основними формами реалізації науково-технічних досягнень є міжнародна передача технології та міжнародне технічне сприяння.

2. Міжнародна передача технологій

Міжнародна передача технологій – це сукупність економічних відносин, які складаються між підприємствами різних країн у галузі використання зарубіжних науково-технічних досягнень.

Технологія (лат. *techne* – мистецтво, і *logos* – вчення) – сукупність засобів, процесів, операцій, методів, за допомогою яких використовувані у виробництві ресурси перетворюються в кінцеві продукти або послуги. Вона охоплює машини, механізми, інструменти, норми поведінки, звички й знання. У сучасних умовах технологія містить у собі *три складові елементи*:

- 1) фундаментальні загальнотеоретичні знання про хімічні і фізичні основи виробничої діяльності;

- 2) прикладні знання про способи та знаряддя впливу на предмет праці;
- 3) знання про форми організації процесу виробничої діяльності.

Міжнародну передачу технології розглядають у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні – це передача власне технології або технології «в чистому вигляді», а в широкому – передача матеріалізованої технології.

Технологія в чистому вигляді – це методи і техніка виробництва товарів і надання послуг. *Матеріалізована технологія* – це машини і обладнання. Передача технології об'єднує обидва поняття.

Міжнародна передача технології – це тривалий процес, що містить:

- відбір і придбання технології;
- адаптацію і освоєння придбаної технології;
- розвиток місцевих можливостей удосконалення технології з урахуванням особливостей національної економіки.

Інституціональними елементами світового ринку технологій є: технологічні нововведення; економічні суб'єкти, що володіють і купують технології; форми правового захисту нових технологій (патенти, ліцензії, копірайт); форми передачі технологій на світовому ринку.

Технологія передається некомерційними і комерційними способами.

Усі способи передачі технології в рамках окремої угоди можуть використовуватись у будь-якому поєднанні. Технологія передається двома каналами:

- *Внутрішній канал* – це реалізація власних науково-технічних досягнень або зарубіжних досягнень в зарубіжних філіях фірми.
- *Міжфірмовий* – це укладення ліцензійних, зовнішньоторгових, коопераційних угод про спільне підприємництво між незалежними компаніями в різних країнах.

Формами реалізації міжнародних науково-технічних розробок є міжнародна передача технології та міжнародне технічне сприяння.

Міжнародна передача технології проявляється у наступних видах:

- а) Ноу-хау ;
- б) Патентна угода;
- в) Ліцензійна угода;
- г) Франчайзинг;
- д) Угода з інжинірингу;
- е) технологія передається між країнами також в межах угод про промислове співробітництво.

3. Міжнародне технічне сприяння

Міжнародне технічне сприяння – це форма міжнародної передачі науково-технічних розробок, яка полягає у сприянні розвитку технології процесів, продуктів чи управління в технічній, економічній (зокрема, розробка програм економічного розвитку, статистики, грошової та бюджетної політики, техніко-економічного обґрунтування окремих проектів тощо) та інших сферах різних країн.

Серед організаційних видів технічного сприяння виділяють технологічні гранти та співфінансування технічного сприяння.

Технологічні гранти – це безоплатна передача технології, технологічно містких товарів чи фінансових коштів для купівлі технології, навчання та підготовки персоналу, адаптації її до місцевих умов. Одержувач не бере фінансової участі в проекті, а лише виконує організаційні функції з приймання і розміщення технічної

допомоги. Донор має право брати участь через своїх представників у розподілі допомоги і нагляді за її ефективним використанням.

Співфінансування технічного сприяння передбачає часткову участь одержувача технології у фінансуванні та організаційне забезпечення її розміщення і реалізації. Залежно від кількості країн, що беруть участь у проекті, розрізняють двостороннє та багатостороннє технічне сприяння.

Двостороннє технічне сприяння здійснюється за угодами між урядами двох країн, які укладаються між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, і стосуються невеликих проектів, підготовки і перепідготовки кадрів, комп'ютерного забезпечення, виконання експертиз тощо.

Багатостороннє технічне сприяння передбачає здійснення спільних проектів декількома країнами щодо однієї країни-одержувача, а також технічне сприяння по лінії міжнародних організацій, що фінансується за рахунок внесків країн-членів програми надання допомоги (зокрема, надання технології, технічного обладнання, здійснення консультацій та експертиз; програми технічної допомоги Світового банку, МВФ та інших міжнародних організацій). Міжнародне технічне сприяння спрямоване на підвищення технологічного рівня країн, що розвиваються, та перехідного типу з метою прискорення їх розвитку та формування основ ринкової економіки.

Лекція №7

Тема 7. Світовий фінансовий ринок

1. Сутність, передумови створення та принципи світового фінансового ринку
2. Функції та структура світового фінансового ринку
3. Класифікація суб'єктів світових фінансових ринків

1. Сутність, передумови створення та принципи світового фінансового ринку
Фінансовий ринок є складовою сферою фінансової системи держави.

Метою створення та функціонування фінансового ринку є акумулювання та ефективно розміщення заощаджень в економіці, стан якої значною мірою зумовлений ефективністю переливання інвестиційних коштів від тих, хто має заощадження, до тих, у кого на цей момент є потреба в капіталі.

Необхідними передумовами для створення фінансового ринку є:

- господарська самостійність підприємств;
- ліквідація державної монополії на використання заощаджень населення;
- перехід до нової системи організації грошових потоків в економіці;
- рівноправність усіх учасників фінансового ринку;
- формування та вдосконалення дворівневої банківської системи;
- утворення інфраструктури фінансового ринку за рахунок різних фінансових посередників;
- утворення сучасної технічної бази, що обслуговує функціонування фінансового ринку;
- пільговий порядок оподаткування доходів із цінних паперів.

Основною передумовою функціонування фінансового ринку є розбіжність між потребою у фінансових ресурсах економічних суб'єктів і джерелами задоволення цієї потреби.

Отже, **фінансовий ринок** являє собою систему економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів.

Світовий фінансовий ринок – система відносин попиту і пропозиції фінансового капіталу, що функціонує у міжнародній сфері в якості покупних і платіжних засобів, кредитів, інвестиційних ресурсів.

Суб'єктами відносин світового фінансового ринку виступають держави, ті, хто бажає передати в користування вільні фінансові ресурси, ті, хто потребує інвестицій, та фінансові посередники, які на стабільній, впорядкованій основі забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів серед учасників ринку.

Принципи світового фінансового ринку – це основні правила, за якими відбувається побудова реального й ефективного фінансового ринку:

- ✓ Цілісність ринку у межах окремої країни;
- ✓ Централізація;
- ✓ Прозорість;
- ✓ Введення системи електронного обігу цінних паперів;
- ✓ Реальний захист і забезпечення інтересів та прав інвесторів;
- ✓ Відповідність національної системи обігу цінних паперів загальноприйнятим міжнародним стандартам безпеки інтересів і прав інвесторів;
- ✓ Соціальна справедливість;
- ✓ Урегульованість;

- ✓ Контрольованість;
- ✓ Ефективність;
- ✓ Правова упорядкованість;
- ✓ Конкуренентність.

Впровадження таких принципів у більшості країн світу здійснюється відповідно до рекомендацій «Групи Тридцяти» - міжнародної організації незалежних експертів, яка розробляє стандарти фінансових ринків.

2. Функції та структура світового фінансового ринку

Функції світового фінансового ринку – це основні завдання кожного сегмента ринку, що забезпечують його розвиток. Функції поділяють на *загальні*, які характерні для всіх сегментів фінансового ринку і *специфічні* (конкретні), що характеризують розвиток окремої сфери ринку.

Основними (загальними) функціями світового фінансового ринку є:

1. Забезпечення взаємодії покупців і продавців фінансових активів, у результаті якої встановлюються ціни на фінансові активи, що зрівноважують попит і пропозицію на них.

2. Запровадження фінансовим ринком механізму викупу в інвесторів належних їм фінансових активів і тим самим підвищення ліквідності цих активів.

3. Фінансові ринки сприяють знаходженню для кожного з кредиторів (позичальників) контрагента угоди, а також суттєво зменшують витрати на проведення операцій та інформаційні витрати.

Специфічні функції фінансового ринку діють у конкретних сферах: політичній, економічній, соціальній, морально-психологічній.

Структура світового фінансового ринку:

1. Міжнародні валютні ринки
2. Міжнародні страхові ринки
3. Міжнародні грошові ринки
4. Міжнародні ринки капіталів:
 - 4.1. Міжнародні ринки боргових зобов'язань:
 - Міжнародні ринки боргових цінних паперів;
 - Міжнародні ринки кредитних зобов'язань.
 - 4.2. Міжнародні ринки титулів (прав) власності:
 - Міжнародні ринки золота;
 - Міжнародні ринки нерухомості.

Міжнародні ринки цінних паперів включають міжнародні ринки титулів (прав) власності та міжнародні ринки боргових цінних паперів.

Наявність різних типів світових фінансових ринків пов'язана зі специфікою їх *класифікації* :

1. За умовами передачі фінансових ресурсів у користування:

- 1.1. *Ринок позикового капіталу;*
- 1.2. *Ринок акціонерного капіталу.*

2. За термінами обігу фінансових активів:

- 2.1. *Ринок грошей;*
- 2.2. *Ринок капіталів.*

3. За умовами обертання фінансових активів:

- 3.1. *Первинний ринок перших емісій;*
- 3.2. *Вторинний ринок*

4. За організаційними формами:

- 4.1. *Біржовий (організований);*
- 4.2. *Позабіржовий (неорганізований) ринок.*

5. За видами фінансових активів, що обертаються на ринку:

- 5.1. *Ринок цінних паперів;*
- 5.2. *Валютний ринок;*
- 5.3. *Ринок фінансових послуг;*
- 5.4. *Ринок золота та інших дорогоцінних металів і каменів;*
- 5.5. *Ринок нерухомості.*

6. За швидкістю реалізації угод:

- 6.1. *Ринок з негайною (терміною) реалізацією угод («ринок спот»);*
- 6.2. *Ринок з реалізацією угод в майбутньому («ринок своп»).*

Світовий фінансовий ринок досягає найбільшої ефективності, коли задіяні усі його складові: ринок грошей і валютний ринок, ринок кредитів, ринок цінних паперів, ринок фінансових послуг та ін.

3. Класифікація суб'єктів світових фінансових ринків

Передача фінансових ресурсів від одних суб'єктів ринку до інших відбуваються через різні фінансові інструменти, які для інвесторів є *фінансовими активами*, а для тих, хто потребує інвестицій і виступає емітентом фінансових активів, є *зобов'язаннями*.

Основними суб'єктами світового фінансового ринку виступають інститути позафінансової сфери, держава, населення, професійні учасники ринку (фінансові інститути та інститути інфраструктури), а також іноземні учасники ринку.

Інститути позафінансової сфери – це юридичні особи-резиденти певної держави, які займаються виробництвом різноманітних товарів та наданням послуг, включаючи і фінансові послуги (промислові та сільськогосподарські підприємства, корпорації, установи, організації тощо). Основним джерелом фінансування для нефінансових інститутів виступають банківські кредити, інші види позичок, облігації та акції.

Держава, як суб'єкт, виступає на фінансовому ринку позичальником, регулярно розміщуючи на зовнішньому та внутрішньому ринках свої боргові зобов'язання, а також виконує специфічну і дуже важливу функцію – регулювання фінансового ринку. Державний сектор пов'язаний з усією економічною системою через податки, державні закупівлі і через позики.

Населення, як суб'єкт, виконує на ринку роль *інвестора* під час придбання цінних паперів або запозичуючи кошти на кредитному ринку. Населення, як соціальний елемент інфраструктури ринку, формує менталітет довіри до фінансових установ, до посередників, що діють на ринку, до послуг, які вони надають.

Фінансові інститути, як суб'єкти фінансового ринку, представлені комерційними банками, кредитними спілками, пенсійними фондами, страховими та інвестиційними компаніями, біржами тощо.

Фінансові інститути поділяють на *дві основні категорії*: депозитні; недепозитні. До *депозитних інститутів* належать комерційні банки, ощадні та кредитні асоціації, кредитні спілки тощо. До *недепозитних інститутів* належать інвестиційні компанії, пенсійні фонди та страхові компанії.

Інститути інфраструктури, як суб'єкти, відіграють значну роль на *фондовому сегменті* фінансового ринку і включають біржі та позабіржові системи, клірингові центри, інформаційні та рейтингові агентства, депозитарії, реєстратори тощо. Вони забезпечують стабільне функціонування ринку, купівлю-продаж фінансових активів, контроль за якістю фінансових активів, що перебувають в обігу на ринку.

Іноземні учасники ринку – це міжнародні організації, іноземні уряди, корпорації, фінансові інститути, фізичні особи, які є суб'єктом фінансового ринку і також беруть участь у купівлі-продажу фінансових активів.

Лекція №8

Тема 8. Міжнародний кредит

1. Сутність та функції міжнародного кредиту
2. Загальна характеристика кредитів у зовнішній торгівлі
3. Особливості формування і розвитку світового ринку позичкових капіталів

1. Сутність та функції міжнародного кредиту

Міжнародний кредит – це сукупність міжнародних економічних відносин між суб'єктами господарської діяльності різних країн з приводу передачі в тимчасове користування позикового капіталу для використання його на засадах добровільності, платності з метою одержання економічних вигод. Суб'єктами цих відносин є уряди і державні органи, банки, компанії, міжнародні і регіональні фінансово-кредитні інститути, а також інші юридичні і фізичні особи.

Кредитні відносини складаються на *принципах*: поверненості; терміновості; платності; забезпеченості, цільового використання.

Вартість кредиту – це відношення всієї сукупності витрат, зв'язаних з його одержанням і використанням, до суми фактично використаного кредиту за визначений період часу. Вартість кредиту визначається у відсотках.

Забезпечення кредиту – це надання в заставу ТМЦ (по векселях, чеках, платіжних документах) або надання гарантій третіх осіб (у виді гарантійних листів банків, компаній, уряду).

Основні функції міжнародного кредиту:

- Забезпечує перерозподіл матеріальних і фінансових ресурсів між державами, що сприяє їх ефективному використанню;
- Прискорює процес реалізації товарів;
- Сприяє структурній перебудові економіки окремих країн;
- Дозволяє більш ефективно використовувати фінансові та матеріальні ресурси;
- Забезпечує володіння найважливішими методами конкурентної боротьби на світовому ринку.

Чинники поширення кредитних відносин у міжнародній сфері:

- інтернаціоналізація виробництва і капіталу;
- активізація міжнародних економічних зв'язків;
- зміцнення позицій ТНК;
- НТР, досягнення у сфері комунікаційних технологій.

В умовах стабільного міжнародного середовища міжнародне кредитування може бути ефективним і вигідним для всього світового господарства.

2. Загальна характеристика кредитів у зовнішній торгівлі

Міжнародний кредит використовується в основному у вигляді довгострокових кредитів для певних потреб та для кредитування зовнішньої торгівлі. Набуває поширення надання банками **довгострокових кредитів за компенсаційними угодами**, які базуються на взаємних поставках товарів на однакову суму.

Важливою формою міжнародного кредиту є **міжурядові позики**, які надаються за рахунок засобів державного бюджету у вигляді допомоги. Вони можуть бути безвідсотковими або з невисокою відсотковою ставкою, надаватися на пільгових умовах.

В зовнішній торгівлі прийнята наступна класифікація кредитів:

1. Джерело кредитування:

- 1.1. Внутрішні – які надаються у своїй країні;
- 1.2. Зовнішні – які надаються за кордоном, найчастіше під експорт товарів.

2. Термін надання кредиту:

- 2.1. Короткострокові (до 1 року) ;
- 2.2. Середньострокові (1-5 років) ;
- 2.3. Довгострокові (більш 5 років).

3. Призначення кредиту:

- 3.1. Комерційний;
- 3.2. Банківський;
- 3.3. Лізинг;
- 3.4. Кредит, сформований на ринку цінних паперів;
- 3.5. Інвестиційний податковий кредит;
- 3.6. Міждержавний цільовий кредит;
- 3.7. Кредит міжнародних фінансових організацій;
- 3.8. Змішані (приватно-державні).

4. Об'єкт кредитних відносин:

- 4.1. Товарні – це надання кредиту у виді продажу товару з розстрочкою платежу;
- 4.2. Валютні – це надання кредиту в грошовій формі з боку банку.

5. Валюта позики:

Кредит надається:

- 5.1. У валюті країни – боржника;
- 5.2. У валюті країни – кредитора;
- 5.3. У валюті третьої країни;
- 5.4. У колективних валютах (СДР, ЕКЮ, ЄВРО, ін.).

6. Забезпечення кредиту:

- 6.1. Забезпечені (товарними документами, вексями, цінними паперами, нерухомістю, тощо) ;
- 6.2. Бланкові або незабезпечені кредити, що надаються під зобов'язання боржника погасити кредит у певний строк (соловексель з одним підписом позичальника).

7. Засіб погашення:

- 7.1. Одночасний;
- 7.2. Пропорційний;
- 7.3. Прогресивний;
- 7.4. Регресивний.

8. Техніка кредитування:

- 8.1. Наявні кредити;
- 8.2. Акцептні кредити;
- 8.3. Депозитні сертифікати;
- 8.4. Синдиковані (об'єднані) кредити;
- 8.5. Облігаційні позики.

Кредитування зовнішньої торгівлі охоплює кредитування експорту та кредитування імпорту.

Розрізняють такі **форми кредитування експорту:**

- 1) банківське кредитування;
- 2) вексельні кредити;
- 3) пряме банківське кредитування іноземних покупців;

- 4) факторинг;
- 5) форфейтинг;
- 6) лізинг;
- 7) проектне фінансування.

Кредитування імпорту має такі форми:

1. Комерційні кредити, які поділяються на:

- 1) кредити за відкритим рахунком;
- 2) авансові кредити.

2. Банківські кредити на імпорт бувають таких видів:

- а) акцептний кредит;
- б) акцептно-рамбурсний кредит.

3. При здійсненні імпортних операцій використовується *імпортний лізинг*, при якому лізингодавець (виробник) знаходиться за кордоном.

3. Особливості формування і розвитку світового ринку позичкових капіталів

Світовий ринок позичкових капіталів охоплює сукупність різних компаній, банків, валютно-кредитних закладів, що забезпечують рух позичкового капіталу у світовому господарстві. Він умовно включає в себе світовий кредитний ринок (Ринок єврокредитів, Ринок середньо- і довгострокових позик та зобов'язань, Ринок боргових цінних паперів (фондовий ринок)) та світовий грошовий ринок (Ринок короткострокових позик та фінансових активів, Ринок євровалют)

Всі ці сектори світового ринку позичкового капіталу взаємопов'язані, відбувається взаємне переливання капіталів.

На *світовому ринку грошей* продаються і купуються грошові кошти у різних формах на короткий термін.

На *світовому ринку кредитних ресурсів* здійснюються операції з середньо- і довгостроковими кредитами у різних формах на тривалий термін.

Ринок короткострокових позик та фінансових активів охоплює відносини з приводу акумуляції кредитними установами грошових коштів підприємств, населення і надання їх у вигляді короткострокових позик.

Ринок боргових цінних паперів (фондовий ринок) – це складова частина ринку позичкових капіталів, на якому купуються і продаються цінні папери.

Ринок середньо- і довгострокових позик та зобов'язань – це ринок, де відбувається забезпечення середньо- та довгострокових кредитних зобов'язань і часток капіталу акціонерних товариств.

Євроринок – це частина світового ринку позичкових капіталів, на якому проводяться кредитні операції в євровалюті. *Євровалюта* – це конвертована валюта будь-якої країни, що переведена на рахунок іноземного банку і використовується ним для операцій у всіх країнах, включно країну емітента цієї валюти.

Особливості сучасного світового ринку позичкових капіталів зумовлені функціонуванням євроринків, основними з них є наступні:

1. Величезні масштаби і відсутність чітких просторових та часових кордонів: ринок функціонує цілодобово в пошуках оптимальних умов для кредитно-фінансових операцій.

2. Універсальність світового ринку позичкових капіталів і використання конвертованих валют та євро.

3. У вартість кредиту на світовому ринку позичкових капіталів включаються відсотки та різні комісійні.

4. Більш висока прибутковість операцій в євровалютах, ніж в національних валютах: ставки по євродепозитах вищі, а по євrokредитах нижчі, ніж всередині країни.

5. На світовому ринку позичкових капіталів панівні позиції займають транснаціональні банки (ТНБ).

6. Використання новітніх ЕОМ та електронних каналів зв'язку для переміщення грошей та інформації, що дозволяє скорочувати витрати на потоки паперових документів і час на операції і передавання даних.

7. Світова криза заборгованості, головною причиною періодичності якої є наявність сильної мотивації до відмови від платежів по боргу суверенними боржниками.

Лекція №9

Тема 9. Світовий ринок праці

1. Сутність світового ринку праці
2. Структура та особливості формування світового ринку праці
3. Історія та особливості розвитку сучасного світового ринку праці

1. Сутність світового ринку праці

Одним із важливих елементів сучасної глобальної економічної системи є *світовий ринок праці* з його уніфікованою шкалою критеріїв щодо якості трудових ресурсів, розвитком нових форм зайнятості, гнучкістю та надзвичайною мобільністю робочої сили.

Світовий (міжнародний) ринок праці – це система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту. Ці відносини склалися у зв'язку з нерівномірністю розміщення робочої сили по країнах світу та відмінностями в її відтворенні на національному рівні.

Робоча сила (РС) – здатність людей до праці, сукупність фізичних і духовних якостей людини, які вона використовує в процесі виробництва необхідних засобів існування.

Міжнародний ринок робочої сили – сукупність трудових ресурсів, задіяних у міжнародному русі факторів виробництва, інституціональних структур, що забезпечують співвідношення попиту та пропозиції, переміщення, використання робочої сили й економічні відносини, які виникають при цьому.

Передумови формування сучасного світового ринку праці: поширення ринкових відносин у всесвітньому масштабі; розвиток НТР; глобалізація економічних відносин; розвиток ТНК.

Міжнародний ринок праці, який об'єднує понад 3 млрд. працездатного населення світу, потребує формування регулятивного та координаційного механізмів з узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, їх перерозподілу між різними країнами, регіонами, ланками світового господарства та ефективного використання, розширює можливості обміну знаннями, інформацією і досвідом між народами.

2. Структура та особливості формування світового ринку праці

Основною особливістю сучасного етапу розвитку міжнародного ринку праці є його сегментація. У структурі міжнародного ринку праці вирізняються наступні *найзначніші сегменти*:

- Кваліфікована РС з навичками роботи у ПРК;
- Кваліфікована РС без досвіду роботи у західних компаніях;
- Транснаціональна робоча сила;
- Фахівці, що виконують роботу за місцем постійного проживання;
- Нелегальна робоча сила;
- Спеціалісти в галузі науки й техніки.

Перший сегмент. Робоча сила, що має високий рівень кваліфікації, стабільні трудові навички, а також доволі чітку ієрархію кваліфікації, забезпечена постійною зайнятістю і високою зарплатою. Походження – промислово розвинуті країни, країни із середнім рівнем розвитку, НІК (Сінгапур, Тайвань, Гонконг). Сфера діяльності –

великі ТНК. Рух у цій групі називають «відпливом інтелекту» – це люди, які або одержують недостатню, за власною уявою, матеріальну винагороду або не вдоволені перспективами професійного росту.

Другий сегмент. Висококваліфіковані фахівці (науковці, інженери, аналітики, програмісти), пов'язані зі сферою науки й послуг, які володіють і здатні засвоювати й виробляти значні обсяги інформації. Країна походження особливої ролі не грає. Сфера діяльності – ТНК, сучасні високотехнологічні компанії.

Третій сегмент. Робоча сила, що має досить високий рівень кваліфікації, але не має досвіду роботи в західних компаніях. Походження – райони світу з відносно низьким рівнем економічного розвитку. Місце працевлаштування – середні й дрібні компанії.

Четвертий сегмент. Нелегальна робоча сила – включає широке коло осіб, що відрізняються за країнами походження, причинами міграції, рівнем професійної кваліфікації. Об'єднує їх нелегальне становище в країні перебування, відсутність юридичних і політичних прав. Місце працевлаштування – дрібні підприємства, нездатні впроваджувати сучасні працевлаштувальні технології, сфера послуг.

П'ятий сегмент. Фахівці в області інформації та програмування з країн, що розвиваються та країн із перехідною економікою, що мають доступ до засобів обміну інформацією й виконують роботу в місці постійного проживання на замовлення західних компаній.

Шостий сегмент. «Транснаціональна робоча сила» – високо-мобільні групи фахівців, що мають досвід роботи в міжнародному бізнесі, затребувані й готові в будь-який момент задовольнити попит на робочу силу підприємств розташованих у різних районах світу.

У формуванні міжнародного ринку праці втілюються такі характерні *тенденції сучасного етапу розвитку людської цивілізації*: посилення соціальної орієнтації світової економіки, демократизація трудових відносин, інтернаціоналізація вимог до відтворення робочої сили, стандартизація умов життя і праці людей у різних частинах планети, розвиток та вдосконалення особистості на основі загальнолюдських цінностей.

3. Історія та особливості розвитку сучасного світового ринку праці

Історично переміщення значних мас людей відбувалося практично в усі епохи існування людства.

Виділяють **кілька етапів міжнародного переміщення робочої сили**:

Перший етап – відкриття і освоєння Американського континенту;

Другий етап – промислова революція в Європі в ост. третині XVIII – середині XIX ст.;

Третій етап – 80-ті рр. XIX ст. – початок Першої світової війни;

Четвертий етап – період між двома світовими війнами;

П'ятий етап – після Другої Світової війни;

Сучасний етап – глобалізаційні процеси, що відбуваються у світовій економіці.

Загальна чисельність робочої сили у світі склала на початку нового тисячоліття більш 3 млрд. чол.: її приріст у промислово розвинутих країнах склав 40%, у Південній Азії – 93%, на Близькому Сході і у Північній Африці – 76%.

У світі функціонують постійні ринки робочої сили:

Перший ринок – Північно- і Південноамериканський регіон, трудові ресурси якого склалися історично за рахунок переселенців (у 1946-1982 рр. у США в'їхало 3,6 млн. чол., Канаду – більше 2 млн., у 90-х рр. – до 900 тис. мігрантів щорічно, в основному – вихідці з Латинської Америки, Японії, Індонезії, Філіппін, Південної Кореї, Південної й Східної Європи. При цьому 40-50% фахівців, що в'їжджали в країну, були вихідцями з Індії, 10% – з Китаю.

Другий ринок – Західноєвропейський (країни Західної та Північної Європи) – близько 20 млн. переселенців. Велику роль у використанні іноземної робочої сили зіграло створення ЄС, одним з елементів якого є спільний ринок робочої сили.

Третій ринок – Азіатський (Південно-Західна й Західна Азія). Особливість ринку полягає у тому, що переміщення робочої сили із самого його початку має тимчасовий характер.

Четвертий ринок – ринок країн Перської затоки (нафтовидобувних країн Близького Сходу) – новий центр тяжіння РС, який наприкінці 90-х рр. XX ст. нарахував 5 млн. переселенців або більше 50% робочої сили.

П'ятий ринок – Африканський – налічує більш 6 млн. переселенців. Центр – Центральна й Південна Африка, ПАР, Зімбабве, Камерун, Гана, Кенія, Ліберія, Північна Африка – країни Магрибу.

Особливості сучасного ринку праці полягають в наступному:

- стримуванні росту заробітної плати;
- упровадженні гнучких форм зайнятості на умовах строкового трудового договору;
- збільшенні тривалості робочого тижня;
- розширенні практики поєднання професій;
- перерозподілі робочих місць на користь більш кваліфікованих працівників;
- скороченні соціальних зобов'язань, у тому числі й пенсійного страхування;
- переносі (збільшенні) віку виходу на пенсію;
- розширенні прав підприємців у сфері найму й звільнення робочої сили.

Сучасний світовий ринок праці характеризують такі **основні моделі трудових відносин:**

Європейська (континентальна, корпоративістська) модель передбачає активну роль держави в регулюванні соціально-економічних відносин, високий рівень соціального партнерства між робітниками й роботодавцями та правової захищеності працівників, жорсткі норми трудового права, орієнтовані на збереження робочих місць, регіонально-галузеве регулювання рівня оплати праці та її диференціації. Ця модель має два різновиди:

- 1) демократичний корпоративізм;
- 2) ієрархічний корпоративізм.

Англосаксонська (ліберальна) модель характеризується мінімальним втручанням урядових структур у механізм взаємодії підприємців і робітників, свободою роботодавця у відносинах найму і звільнення, перевагою колективно-договірного регулювання на рівні підприємства.

Соціально-ринкова модель найхарактерніша для Німеччини. Важливою її рисою є державна підтримка малозабезпечених верств населення й тих, хто має потребу в соціальній підтримці.

Китайська модель поєднує жорстке регулювання трудових відносин у державному секторі з повною відсутністю правового регулювання у приватному секторі.

Лекція №10

Тема 10. Міжнародна трудова міграція

1. Сутність, класифікація та особливості міжнародних міграційних процесів
2. Напрями та наслідки міжнародної міграції робочої сили
3. Регулювання міжнародних міграційних процесів
4. Інтеграція України в міждержавний обмін робочою силою

1. Сутність, класифікація та особливості міжнародних міграційних процесів

Міграція (від латинського *migratio* – переселення, переміщення) – це переміщення людей через кордони визначених територій зі зміною постійного місця проживання, або з поверненням до нього.

Спонукальні причини міграції населення:

- мотиви політичного характеру: утеча від політичних переслідувань, расової, релігійної і національної дискримінації, репатріація в зв'язку зі зміною політичних умов й ін.
- військові, пов'язані з веденням бойових дій (евакуація, реевакуація й ін.).
- етнічні, пов'язані з наявністю в країнах значного контингенту осіб некорінної національності.
- економічні і соціальні, пов'язані з пошуком роботи, більш високих доходів, особливо пошуки роботи, викликані економічною нестійкістю й безробіттям.
- екологічні катастрофи, пов'язані з масовим забрудненням у певному регіоні навколишнього середовища.

Трудова міграція населення – це:

- з широкої точки зору – сукупність усіх форм територіального переміщення населення, зв'язаного з трудовою діяльністю на території іншої країни, форма експорту й імпорту робочої сили;
- з вузької точки зору – переселення громадян однієї країни на територію іншої, що супроводжується як зміною громадянства, так і наступним працевлаштуванням.

До основних соціально-економічних причин міжнародної трудової еміграції відносять: значне перенаселення країн; низький рівень розвитку економіки і як наслідок цього масове безробіття; низька заробітна плата, низький рівень життя; неможливість в повній мірі реалізувати наявний трудовий ресурс.

Міжнародна міграція включає:

- 1) *Еміграцію* – виїзд робочої сили з однієї країни в іншу.
- 2) *Імміграцію* – в'їзд робочої сили в приймаючу країну.

Різниця між цими двома течіями складає обсяг чистої міграції, а сума – обсяг валової міграції.

Міграційні процеси можна класифікувати за часом і характером переміщення робочої сили, рівнем кваліфікації мігрантів, рівнем легалізації.

Загальна характеристика видів міжнародної міграції робочої сили:

1. За часом і характером переміщення:

- **Постійна міграція**, що передбачає переїзд на постійне проживання в іншу країну
- **Тимчасова міграція**, що передбачає повернення мігранта на батьківщину після певного строку перебування в приймаючій країні; має ротаційний характер;
- **Сезонна міграція**, що передбачає періодичне залучення іноземних робітників для виконання робіт, які носять сезонний характер;

- **Маятникова міграція**, що передбачає періодичне перетинання мігрантом кордонів країни у випадку, коли він має постійну роботу в іншій країні, але залишається жити на батьківщині (жителі прикордонних територій, фахівці, що працюють вахтовим методом);
- **Заміщуюча міграція**, що передбачає заміщення еміграції національної робочої сили міграцією з менш розвинутих країн;
- **Ротаційна міграція**, що передбачає регулярну заміну мігрантів в країні перебування вихідцями з однієї місцевості;
- **Репатриативна міграція**, що передбачає повернення мігрантів, які виїжджали в іншу країну на постійне проживання назад на батьківщину
- **Диференційована міграція** окремих груп населення – етнічних, соціальних, статевих, вікових.

2. За рівнем легалізації:

- **Легальна міграція** робочої сили на контрактній основі з наданням мігрантові повної легалізації;
- **Напівлегальна міграція**, що передбачає легалізацію перебування на території країни мігрантів і нелегальний (тіньовий) характер трудової діяльності;
- **Нелегальна міграція робочої сили** в обхід відповідного національного законодавства і міжнародних домовленостей.

3. За рівнем кваліфікації мігрантів:

- **«Відплив інтелекту»** - міграція висококваліфікованої робочої сили;
- **Міграція кваліфікованої робочої сили;**
- **Міграція некваліфікованої робочої сили;**

4. За способом забезпечення:

- **Організована** – добровільна та примусова (здійснювана за участю держави, громадських організацій або спеціалізованих підприємницьких структур);
- **Неорганізована:** індивідуальна, самодіяльна міграція.

2. Напрями та наслідки міжнародної міграції робочої сили

Міжнародна міграція робочої сили є однією з об'єктивних підстав становлення цілісної світогосподарської системи.

Міжнародна міграція робочої сили нині охоплює весь світ: як його розвинуту частину, так і відсталу периферію. Щорічно переїжджає близько 20 млн. мігрантів.

Особливість сучасного етапу розвитку міграційних процесів полягає в частковій переорієнтації нових індустріальних країн з ролі донорів світових міграційних процесів на роль країн-реципієнтів.

Виділяють такі сучасні потоки міграції:

- 1) міграція з країн, що розвиваються (РК) в промислово-розвинуті країни (ПРК);
- 2) міграція в межах промислово-розвинутих країн (ПРК);
- 3) міграція робочої сили між країнами, що розвиваються (РК);
- 4) міграція кваліфікованих спеціалістів з промислово-розвинутих країн (ПРК) в країни, що розвиваються (РК);
- 5) міграція з країн з перехідною економікою (ПК) у промислово-розвинуті країни (ПРК)
- 6) міграція робочої сили у межах СНД.

Такими чином, міжнародна міграція в сучасних умовах характеризується наступними *відмітними рисами*:

- більше половини потоків міграції у світі спостерігається між країнами, що розвиваються;
- підвищується попит на тимчасову робочу силу в країнах, що переживають економічний розквіт (в Азії – у республіці Корея, Малайзії і Японії);
- зростає приплив мігрантів у розвинуті країни, а в їх складі усе помітніше вихідці з країн, що розвиваються;
- наростання міграційних потоків одночасно зі зростаючим безробіттям у приймаючих країнах, що веде до посилення соціальної напруженості в США і Європі;
- зайнятість значної частки мігрантів у тіньовому секторі економіки, що обумовлює заробітки набагато менші, ніж навіть у некваліфікованих місцевих кадрів;
- підвищення кількості кваліфікованих робітників серед мігрантів.

Економічні наслідки міграції:

1. Для емігрантів – одержання можливості значно поліпшити своє матеріальне становище, отримати нові можливості.

2. Для найманих робітників у країні еміграції – скорочення конкуренції на ринку праці, ріст середньої заробітної плати.

3. Для найманих робітників у приймаючій країні – зростання конкуренції, проте значна частина емігрантів заповнює ті сегменти національного ринку, що відчують нестачу робочої сили.

4. Для підприємців у країні іміграції – скорочення витрат на робочу силу внаслідок розширення її пропозиції.

5. Для підприємців у країні еміграції – за рахунок скорочення пропозиції робочої сили відбувається її подорожчання, збільшуються витрати з найму.

6. Для споживачів іміграція – означає потенційне зменшення цін товарів у приймаючій країні та їх зростання у країні еміграції.

7. Для національної економіки приймаючої країни – середній дохід у країні падає, тому що ріст конкуренції на ринку праці скорочує середню заробітну плату, але сукупний дохід росте за рахунок того, що його створює й одержує заробітну плату більша кількість економічних суб'єктів.

8. Для національної економіки приймаючої країни:

– за рахунок імігрантів відбувається ріст платоспроможного попиту в приймаючій країні, розвивається інфраструктура;

– розширення бази оподаткування і соціального страхування, оскільки міграція сприяє скороченню податкового навантаження на платника податків приймаючої країни;

– ефект циклу життя – імігранти знаходяться в самому продуктивному віці, але соціальну допомогу одержують у рідній країні, розвантажуючи соціальну систему країни перебування;

– переказуючи заробітну плату на батьківщину, мігранти перетворюються у фактичних кредиторів приймаючої країни; країна заощаджує ресурси на підготовку кваліфікованих фахівців, одержує більш дешево й молоду робочу силу; відбувається поліпшення умов для підтримки економічного росту.

9. Для національної економіки країни еміграції:

– середній дохід у країні росте за рахунок подорожчання вартості робочої сили, але сукупний дохід в економіці падає, тому що скорочується число суб'єктів економічних відносин, емігранти не беруть участь у створенні національного доходу;

- еміграція веде до скорочення числа потенційних споживачів, яке компенсується ростом споживання родичів, самих мігрантів після повернення на батьківщину завдяки значно більш високому рівню заробітної плати в країні міграції;
- емігранти фактично залишаються повноправними користувачами суспільних благ, але не виплачують податків у рідній країні;
- демографічний фактор – користуючись суспільними фондами в дитинстві та юності, претендуючи на пенсійне забезпечення, емігранти одночасно в найбільш продуктивний період свого життя не приймають участі в створенні національного доходу, тобто країна еміграції несе значні нетто-втрати за рахунок міграції;
- перекази на батьківщину можуть служити значним джерелом валютних надходжень для національної економіки – мігранти переводять до половини зароблених коштів;
- «відплив інтелекту» – виїзд за кордон на постійну роботу фахівців вищої кваліфікації завдяки більш сприятливим умовам для роботи й життя в приймаючій країні;
- скорочення рівня безробіття;
- формується тенденція до скорочення темпів економічного росту.

Неекономічні наслідки міграції не піддаються аналізу з погляду ринку праці, проте можуть включати:

- 1) придбання знань – обопільний процес для вихідців з країни;
- 2) можливість формування перенаселеності в приймаючій країні;
- 3) соціальні тертя, формування досить розвинутих самодостатніх сегментів господарства країни, що базуються на відособленій взаємозалежній економічній активності етнокультурних меншостей підприємців і найманих робітників.

Узагальнюючи наслідки міжнародної міграції робочої сили для країн слід зазначити, що вона дозволяє кожному громадянину в більшому або меншому ступені реалізувати права людини, вільно жити і трудитися в тій країні, де він може внести більший вклад у світове виробництво і власний добробут.

Неоднозначні наслідки міжнародної міграції і для самих мігрантів. Крім можливих вигод від одержання роботи, кращих умов праці і його оплати, мігранти несуть і певні втрати, пов'язані з:

- переїздом і облаштуваністю на новому місці;
- найманням на роботу;
- оплатою праці;
- тривалістю і режимом робочого дня, одержанням освіти і підвищенням кваліфікації;
- одержанням пенсій, стипендій та інших форм соціального забезпечення;
- адаптацією до нової культури, мови, клімату й ін.;
- необхідністю медичного страхування та обслуговування й ін.

Незважаючи на ці наявні в деяких країнах проблеми для іноземної робочої сили, вигоди все-таки є категорією визначальною, а економічний аспект є переважаючим.

3. Регулювання міжнародних міграційних процесів

Регулювання міжнародної міграції здійснюється на одно-, двох-, та багатосторонніх засадах.

Одностороннє регулювання має на меті державне регулювання міграційних процесів відповідно до національних інтересів без узгодження з іншими країнами.

Двостороннє регулювання передбачає укладення двосторонніх міждержавних угод.

Багатостороннє регулювання міграційних процесів ґрунтується на міжнародних угодах і конвенціях, укладених на регіональному й світовому рівнях, в рамках інтеграційних союзів. Різні аспекти трудової міграції регламентуються двосторонніми й багатосторонніми угодами, що відповідають законодавчими актами й урядовими постановами.

Серед багатосторонніх угод слід зазначити прийняту ООН в 1951 р. «Конвенція про статус біженців» та ряд документів, прийнятих Радою Європи: Європейська угода про скасування віз для біженців (1959 р.); Резолюція 14 про надання притулку особам, що знаходяться під погрозою переслідування (1967 р.); Європейська угода про передачу відповідальності у відношенні біженців (1980 р.); Рекомендації про узгодження національних процедур, що стосуються надання притулку (1980 р.); Дублінська конвенція (1990 р.) ін.

Регулюючими суб'єктами виступають міністерства праці, внутрішніх справ, іноземних справ, спеціально створювані державні та міждержавні органи.

Уніфікація трудового законодавства — раціональне скорочення й приведення до загальноєвропейських світових стандартів законодавства про працю країн світу, визнання пріоритету міжнародного права у сфері праці над національним.

Основні *напрямки регулювання міграційних процесів* полягають в узгодженні на міжнародному рівні:

- умов праці, способів найму й звільнення працюючих;
- оплати праці, у тому числі системи додаткових виплат;
- надання відпусток, вільних від роботи днів, тривалості робочого дня;
- соціального страхування;
- надання різноманітних пільг.

Державна міграційна політика – це цілеспрямована діяльність держави по регулюванню процесів експорту й імпорту робочої сили в дану країну та за її межі. Вона підрозділяється на: 1) еміграційну політику; 2) імміграційну політику.

В цілому кожна країна виробляє свої заходи для регулювання припливу і відтоку робочої сили залежно від її економічного становища. Важливим елементом імміграційної політики є *встановлення юридичного статусу мігрантів*, визначення соціально-економічних, трудових прав мігрантів.

Шляхи поліпшення ситуації з зайнятістю в світі пов'язані з:

- визнанням усіма країнами необхідності стабільності й відкритості у взаєминах між країнами;
- координацією макроекономічної політики промислово-розвинених країн як лідерів економічного росту, що стимулюють процеси розвитку й попиту на робочу силу в країнах, що розвиваються;
- розробкою заходів щодо скорочення загрози глобальних фінансових криз;
- наданням фінансової і консультаційної допомоги РС у становленні й розвитку ринків трудових ресурсів.

У сучасних умовах активну роль у регулюванні міжнародних міграційних процесів і захисту прав мігрантів відіграють відповідні *міжнародні організації*.

Міжнародна організація праці (МОП) створена в 1919 р., з 1946р. має статус спеціалізованої установи ООН та поєднує більше 170 країн світу (у т.ч. Україна з 1954 р.). МОП прийняла більш 300 конвенцій в області міграції робочої сили. До завдань організації відноситься: організація безкоштовної служби для допомоги мігрантам; запобігання недостовірному інформуванню мігрантів, полегшення від'їзду,

переміщення й прийому мігрантів; забезпечення переказу грошей на батьківщину й медичне обслуговування мігрантів.

Активну роль у регулюванні міжнародних міграційних процесів грає *Міжнародна організація з прав мігрантів (МОМ)* (1949 р.), метою створення якої було сприяння біженцям. З 1989 р. її основними завданнями є: управління упорядкованою й плановою міграцією громадян з урахуванням потреб країн міграції й еміграції; сприяння переміщенню кваліфікованих кадрів між країнами; надання експертних послуг та координація міжнародної взаємодії в сфері міграції робочої сили; організація міграції біженців і переміщених осіб, змушених залишити свою Батьківщину.

Комісія ООН по народонаселенню через відповідний фонд субсидіює національні програми в області міграції населення. *Управління Верховного комісара зі справ біженців при ООН* очолює міжнародні зусилля по наданню сприяння біженцям. Активну участь у забезпеченні прав трудящих мігрантів у Західній Європі приймає *Міжурядовий комітет з питань міграції*.

4. Інтеграція України в міждержавний обмін робочою силою

Отримання незалежності та розбудова ринкової економіки стимулюють посилення міграційних процесів в Україні, передумовами яких є:

- структурна перебудова економіки і зв'язаний з цим ріст безробіття;
- нерівномірне розміщення виробничих сил;
- різні соціально-економічні умови життя між регіонами, містом і селом;
- зростання частки населення непрацездатного віку у загальній структурі населення;
- транзитне положення України на шляхах міграції до країн ЄС;
- несприятлива екологічна ситуація;
- інтенсифікація міграційних процесів на національній основі;
- демократизація й активізація міжнародних зв'язків.

На початку 90-х рр. ХХ ст. основним фактором міграції в Україні був етнічний, зараз пріоритет має *економічний фактор*.

Стимулює зростання міграції в Україні:

- значна різниця як рівня життя, так і рівня оплати праці в Україні й країнах Заходу;
- відсутність перспектив професійного росту;
- економічна нестабільність й невизначеність шляхів виходу з кризи;
- відчуття незахищеності.

У промислово розвинених країнах зарплата некваліфікованого працівника, що працює на сільськогосподарських підсобних роботах вище, ніж в Україні в 2-4 рази, в будівництві, автотранспорті та сфері послуг – у 10-12 разів, на морському транспорті, в освіті, програмуванні, охороні здоров'я – від 15 до 40 разів.

Найбільш відчутні міграційні втрати населення України за прогнозами фахівців очікуються на початку ХХІ століття і оцінюються в межах 195 тис. чол.

На зміну політичним в Україні з'явилися економічні біженці (громадяни, що залишають країну через негаразди в економічному житті). Кризові явища в економіці України обумовили значне негативне міграційне сальдо (баланс імміграції й еміграції у країну).

Основними каналами трудової міграції громадян України є:

- самостійний пошук місця роботи, насамперед у країнах, з якими Україна не має візового режиму;

- легальний виїзд у країни, із якими установлений візовий режим перетинання кордону за посередництвом туристичних фірм із наступним нелегальним працевлаштуванням у цих країнах;
- використання послуг спеціалізованих агентств із працевлаштування за кордоном (в Україні діє близько 400 таких структур, послугами з трудовлаштування за кордоном щорічно користуються близько 40 тис. громадян України);
- виїзд на роботу за кордон фахівців за персональним запрошенням приймаючої сторони.

Неоднозначні економічні наслідки еміграції для України:

- зниження рівня безробіття й напруженості в суспільстві;
- можливість поповнення валютних резервів країни за рахунок перекладів емігрантів;
- легалізація еміграції дозволить Україні вимагати від приймаючих країн компенсації за підготовку робочої сили та відповідних соціальних виплат громадянам;
- легалізація може послужити джерелом надходження в країну нових технологій, досвіду, перебудови професійної структури, прискорення інтеграції у світову економічну систему.

Міграційна політика України спирається на міждержавні угоди з країнами-потенційними користувачами нашої робочої сили та укладання міжнародних і міждержавних договорів.

Важелями державного регулювання трудової міграції виступають:

- формування національного ринку праці, достатнього ємного за обсягом попиту на робочу силу і привабливого за рівнем оплати й умовам праці;
- приєднання України до багатобічних домовленостей з працевлаштування трудових мігрантів;
- співробітництво прикордонних регіонів країн, що межують з Україною в питаннях розвитку прикордонної міграції взаємного регулювання трудової діяльності громадян, що працюють за межами своїх країн;
- стимулювання розвитку ліцензійних форм посередництва в сфері працевлаштування громадян України за кордоном, посилення контролю дотримання трудових прав мігрантів, їх соціального захисту й запобігання торгівлі людьми.

Легалізація трудової міграції, введення її у цивілізовані рамки сприятиме поліпшенню рівня життя населення, прискоренню темпів економічного розвитку, інтеграції України до ЄС.

Лекція №11

Тема 11. Світова валютна система

1. Суть та взаємозв'язки національних, міжнародних та світових валютних систем
2. Валюта в міждержавних відносинах, види валют та їх оборотність
3. Поняття та режими валютного курсу
4. Етапи еволюції світової валютної системи
5. Характеристика Європейської валютної системи
6. Міжнародна система організації валютних ринків

1. Суть та взаємозв'язки національних, міжнародних та світових валютних систем

Валютна система – це форма організації та регулювання валютних відносин, закріплена національним законодавством чи міжнародними угодами. Це *сукупність двох елементів*:

1) *валютного механізму* – правових норм та інструментів, представлених на національному і міжнародному рівнях;

2) *валютних відносин* – повсякденних зв'язків, в які вступають суб'єкти МЕН на валютних та грошових ринках з метою здійснення міжнародних розрахунків.

Національна валютна система – це форма економічних відносин країни, за допомогою яких здійснюються міжнародні розрахунки, утворюються та використовуються валютні кошти держави.

Міжнародна (регіональна) валютна система – це специфічна організаційно-економічна форма відносин ряду країн у валютній сфері, спрямована на стимуляцію інтеграційних процесів, зменшення амплітуди коливань курсів національних валют та їх взаємну ув'язку. Існує в межах певних інтеграційних об'єднань (наприклад, Європейська валютна система).

Світова валютна система (СВС) – це форма організації міжнародних валютних (грошових) відносин, що представляє собою сукупність способів, інструментів і міждержавних органів, які забезпечують взаємний платіжно-розрахунковий обіг у межах світового господарства.

Головне завдання світової валютної системи полягає у:

- ефективному опосередкуванні платежів за експорт і імпорт товарів, капіталу, послуг та інших видів міжнародної діяльності;
- створенні сприятливих умов для розвитку виробництва та міжнародного поділу праці;
- забезпеченні безперервного функціонування економічної системи вільного підприємництва.

Основна відмінність функціонування світової грошової системи від національної полягає в тому, що міжнародні розрахунки звичайно припускають існування операцій з іноземною валютою мінімум для однієї зі сторін, яка приймає участь в угоді.

Ключові вимоги, необхідні для успішного функціонування світової валютної системи:

- 1) **Забезпечення відповідної ліквідності;**
- 2) **Дія механізму вирівнювання;**
- 3) **Впевненість у міжнародній грошовій системі.**

Основні складові світової валютної системи:

- світовий грошовий товар (валюта);
- валютний курс;
- валютні ринки;
- міжнародні валютно-фінансові організації.

2. Валюта в міждержавних відносинах, види валют та їх оборотність

Валюта як об'єкт МЕВ – система відносин, що виникають з приводу проведення різноманітних обмінних операцій з грошми різних країн. **Валюта** – грошова одиниця будь-якої країни, що застосовується для виміру величини вартості товару в міжнародних розрахунках.

Поняття валюта означає:

- грошову одиницю, що становить основу національної грошової системи;
- тип грошової системи країни (золота, біметалічна, паперова);
- іноземні гроші (грошові знаки і платіжні документи, виражені в іноземних грошових одиницях і використовувані в міжнародних розрахунках).

Класифікація валют:

1. Залежно від приналежності (міжнародного статусу):

- 1.1. **Національна валюта** – законна грошова одиниця, емітована відповідною державою (долари, гривні в країні походження).
- 1.2. **Іноземна валюта** – грошова одиниця (платіжний засіб) інших країн, що законно або незаконно використовується на території даної країни (долари в Україні, євро в Росії, гривні в Білорусії).
- 1.3. **Колективна валюта** – грошова одиниця, що забезпечує згідно з міжнародними домовленостями товарообіг одночасно у декількох країнах та використовується при розрахунках серед членів міжнародних фондів або регіональних спілок (СДР, євро).
- 1.4. **Міжнародна валюта** – валюта, що виконує одну або декілька функцій грошей за кордонами країни-емітента.
- 1.5. **Регіональна валюта** – валюта, що використовується в міжнародних розрахунках в межах певного регіону світу.

2. Залежно від позиції на валютному ринку:

- 2.1. **Резервна валюта** – валюти провідних країн світу, в яких центральні банки країн тримають свої ліквідні міжнародні резервні активи, використовувані для покриття негативного сальдо платіжного балансу або як резерв для міжнародних розрахунків.
- 2.2. **Тверда (сильна) валюта** – валюта, що має стабільний валютний курс, рух якого є передбачуваним і підкоряється фундаментальним макроекономічним закономірностям.
- 2.3. **М'яка (слабка) валюта** – валюта, курс якої вважається непередбачуваним внаслідок невисокого рівня розвитку економіки країни-емітента або її нестабільності.

3. Залежно від ступеню конвертованості (втручання держави в процес валютного обміну):

- 3.1. **Вільноконвертована валюта (ВКВ)** – грошові одиниці, які вільно і необмежено обмінюються на інші валюти.

3.2. **Частково-конвертована валюта (ЧКВ)** – це валюта країни, обмін якої обмежений для окремих утримувачів (нерезидентів) або за певними видами валютних операцій.

3.3. **Замкнута неконвертована валюта (ЗНВ)** – це валюта, що функціонує в межах однієї країни і не обмінюється на інші валюти за її межами, оскільки зберігаються обмеження по всіх операціях як резидентів, так і нерезидентів.

4. *За принципом побудови:*

4.1. **Звичайна валюта** – національні валюти країн світу (долар, гривня).

4.2. **Валюта «кошикового типу»** – валюти, курс яких визначається шляхом врахування динаміки курсів набору певних національних валют (СДР, євро)

5. *Залежно від використання у міжнародних договорах:*

5.1. **Валюта платежу** – валюта, в якій обговорена оплата товару за зовнішньоторговельною угодою.

5.2. **Валюта угоди** – валюта, в якій виражена ціна товару за зовнішньоторговельною угодою.

6. *Залежно від виду валютних операцій:*

6.1. **Валюта ціни контракту** – валюти, в яких розраховуються ціни товарів в міжнародних угодах.

6.2. **Валюта кредиту** – валюти, в яких видаються міжнародні кредити.

6.3. **Валюта клірингу** – валюти або розрахункові валютні одиниці, в яких ведуться рахунки в банках та проводяться міжнародні операції за кліринговими розрахунками.

6.4. **Валюта векселя** – валюти, в яких відбуваються вексельні розрахунки.

Спеціальні права запозичення (СПЗ, СДР) (special drawing rights – SDR) – міжнародні платіжні і резервні засоби, які випускаються МВФ, існують тільки у вигляді записів на спеціальних рахунках, що відкриваються МВФ для країн-членів, являються розрахунковою одиницею МВФ.

Валютний кошик – метод порівняння середньо врівноваженого курсу однієї валюти відносно визначеного набору інших валют. Розрахунок валютного кошика залежить від його складу, розміру валютних компонентів, ринкових курсів валют до долара США, доларового еквівалента.

Регіональна валюта ЕКЮ (European currency unit – ECU) функціонувала з 1979 р. і була синтезована по методу «валютного кошика» з 12 валют країн-членів ЄС. Частина кожної валюти в «кошику» залежала від частини країни у валовому національному продукті ЄС, взаємному товарообігу і Європейському фонді валютного співробітництва. Структура ЕКЮ переглядалася один раз на п'ять років. Функціями ЕКЮ були: база для встановлення паритетів валютних курсів, регулятор відхилень ринкових курсів цих валют, розрахункова одиниця, засіб міждержавних розрахунків.

Євро – єдина європейська валюта – правонаступниця ЕКЮ і тому була визначена на базі «кошику» з 12 валют країн-членів ЄС, однак вона має характеристики повноцінної міжнародної валюти. У березні 1998 р. Європейською Комісією було оголошено *склад учасників «зони євро»*, до якої ввійшли 11 країн – Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Італія, Ірландія, Іспанія, Португалія, Австрія та Фінляндія. За межами зони євро з тих чи інших причин опинилися Великобританія, Швеція, Данія та Греція.

Будь-яка валюта володіє двома основними характеристиками – *оборотністю і купівельною спроможністю*.

Оборотність валюти – це можливість її обміну на інші грошові одиниці.

Купівельна спроможність (сила валюти) – виражається як сума товарів та послуг які можна придбати за певну грошову одиницю і визначається у порівнянні з базовим періодом.

Паритет купівельної спроможності (ПКС) – співвідношення купівельних спроможностей двох чи більше валют відносно певного набору (кошика) товарів і послуг на основі теорії паритету купівельної спроможності валюти.

В рамках теорії ПКС виділяють два напрямки: теорія абсолютного та теорія відносного паритету купівельної спроможності.

Теорія абсолютного ПКС – обмінний курс між валютами двох країн дорівнює співвідношенню рівня цін у цих країнах.

Валютний курс на основі ПКС – курс, що зрівнює ціну кошика однакових товарів у двох країнах.

Теорія відносного ПКС – зміна обмінного курсу між валютами двох країн пропорційна відносній зміні рівня цін у цих країнах.

Недооцінена валюта – валюта, реальний курс якої росте швидше / повільніше, ніж курс, що розраховується на основі ПКС. В разі, якщо офіційний курс національної валюти є недооціненим (реальний курс валюти росте повільніше, ніж курс, що розраховується на основі ПКС), то слід чекати укріплення національної валюти і навпаки, якщо курс по ПКС є переоціненим (реальний курс валюти росте швидше, ніж курс, що розраховується на основі ПКС), то слід очікувати послаблення валют.

Отже, валютний курс по паритету купівельної спроможності є ідеальним курсом обміну валют, розрахованим як середньозважене співвідношення цін для стандартного кошика промислових товарів, споживчих товарів і послуг двох країн.

Валютний паритет – це співвідношення між двома валютами, яке встановлюється у законодавчому порядку. *Монетний паритет* – це співвідношення грошових одиниць різних країн по їх металевому вмісту (при монOMETALІЗМІ він співпадає з валютним паритетом). *Золотий паритет* – це співвідношення валют по їх офіційному золотому вмісту.

Конвертованість валюти – це здатність резидентів та нерезидентів вільно без обмежень обмінювати національну валюту на іноземну і використовувати іноземну валюту в угодах з реальними і фінансовими активами. Виділяють:

- ✓ Конвертованість за поточними;
- ✓ Конвертованість за капітальними операціями;
- ✓ Повна конвертованість;
- ✓ Внутрішня конвертованість;
- ✓ Зовнішня конвертованість.

Для досягнення справжньої конвертованості треба дотримуватись мінімум двох вимог:

1. Мати внутрішній ринок товарів, послуг, валюти і капіталів, до якого мали б вільний доступ нерезиденти.
2. Створити всі необхідні умови для виникнення зацікавленості у іноземних покупців до придбання національної валюти (наприклад, гривні) за іноземну валюту.

Знецінення (здешевлення) національної валюти – зростання ціни одиниці іноземної валюти в національних грошових одиницях.

Подорожчання національної валюти – падіння ціни одиниці іноземної валюти в національних грошових одиницях.

3. *Поняття та режими валютного курсу*

Валютний курс – це:

- мінова вартість національних грошей однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн;
- «ціна» грошової одиниці однієї країни, виражена в іноземних грошових одиницях чи міжнародних валютних одиницях;
- коефіцієнт перерахунку однієї валюти в іншу, що визначається співвідношенням попиту та пропозиції на валютному ринку;
- посередник для абсолютної обмінюваності товарів в межах світового господарства через купівельну здатність валют.

Розрізняють *кон'юнктурні* та *структурні* (довгострокові) чинники, що впливають на валютний курс.

1. *Кон'юнктурні чинники* – пов'язані з коливаннями ділової активності, політичної та військово-політичної обстановки, з чутками (іноді ажіотажними), здогадками та прогнозами.

2. *Структурні (довгострокові) чинники:*

- зростання національного доходу;
- темпи інфляції;
- стан платіжного балансу;
- різниця відсоткових ставок у різних країнах;
- діяльність валютних ринків та спекулятивні валютні операції;
- ступінь використання певної валюти на євrorинку і в міжнародних розрахунках;
- ступінь довіри до валюти на національному та світовому ринках;
- валютна політика;
- ступінь розвитку фондового ринку.

Функції валютного курсу:

- інтернаціоналізація грошових відносин;
- забезпечення взаємного обміну валютами при торгівлі товарами, послугами, при русі капіталів і кредитів;
- використання для порівняння цін світових та національних ринків, а також вартісних показників різних країн, виражених в національних чи іноземних валютах;
- використання для періодичної переоцінки рахунків в іноземній валюті компаній та банків;
- перерозподіл національного продукту між країнами.

Валютний режим – форма існування валютного курсу, що відображає ступінь свободи його зміни стосовно інших валют. У світовій практиці розрізняють наступні режими валютних курсів:

1. *Фіксований валютний курс* – коли країна встановлює ціну своєї валюти відносно будь-якого стандарту. Виділяють:

- 1) реально фіксований валютний курс (золотомонетний стандарт);
- 2) договірно-фіксований курс – ординарний (прив'язаний до СДР, долара США, до інших валют); кошиковий (прив'язаний до штучно побудованих комбінацій валют головних торговельних партнерів Австрії, Алжиру); валютний курс, заснований на системі змінного паритету.

2. *Плаваючий валютний курс* – ставить вартість національної валюти в залежність від ринкових вільно конкуруючих сил та визначається через зіставлення

паритетів купівельної спроможності валют, тобто оцінки в національних грошах вартості однойменного «кошика» товарів. Виділяють:

- 1) незалежне плавання (існує на девізних ринках);
- 2) кероване (регульоване) плавання (втручання центральних банків у встановлення валютного курсу);
- 3) змішане плавання відносно до однієї валюти;
- 4) спільне плавання (валютне угруповання, використовують країни ЄС).

3. *Багатосторонній валютний курс* – це законодавче встановлене використання ефективних курсів національної валюти залежно від видів валютних операцій, учасників цих операцій та валют, в яких вони здійснюються.

4. *Спот-курс* – курс обміну на протязі не більше 2 робочих днів з моменту досягнення угоди про курс – це курс на ринку на певну дату. Ринок спот – ринок негайної поставки валюти (протягом двох робочих днів).

5. *Терміновий (форвардний) курс* – узгоджений курс, обмін за яким здійснюється в майбутньому, понад 3 дня після узгодження.

6. *Ринковий валютний курс* – встановлюється на валютних біржах або в міжбанківських розрахунках при здійсненні міжнародних платежів, формуючи, таким чином, попит та пропозиція інвалют.

7. *Номінальний валютний курс* – курс між двома валютами, ціна одиниці національної валюти, виражена в одиницях іноземної валюти,

8. *Реальний валютний курс* – це номінальний валютний курс, перерахований з урахуванням зміни рівня цін у своїй країні та країні, до валюти якої котирується національна валюта.

Валютне котирування (currency quotation) – це визначення валютного курсу на основі вибраних ринкових механізмів. Повне котирування передбачає визначення курсу покупки. Котирування валюти буває прямим і непрямим.

Пряме котирування – це визначення валютного курсу одиниці іноземної валюти через певну кількість одиниць національної валюти. Таке співвідношення можна показати формулою: $PF = PH \times R$, де PF – іноземна валюта; PH – національна валюта; R – валютний курс або курс котирування іноземної валюти (F) до національної валюти (H).

Непряме (зворотне) котирування – це визначення валютного курсу одиниці національної валюти через певну кількість одиниць іноземної валюти. Таке співвідношення можна показати формулою: $PH = PF \times R$, де PH – національна валюта; PF – іноземна валюта; R – валютний курс або курс котирування національної валюти (H) до іноземної валюти (F).

Оскільки у світовій практиці основна частина міжнародних розрахунків здійснюється у твердих валютах, для полегшення визначення курсів національних валют більшості країн світу вони прирівнюються (котируються) не безпосередньо одна до іншої, а до твердих валют. Розраховані в таких спосіб співвідношення валют називають *крос-курсами*.

Крос-курс – це визначення курсів двох валют одна до одної через курс кожної з них відносно третьої валюти, переважно до долара США. Існує базова валюта, відносно якої котирується інші валюти, і валюта котирування – валюта, що котирується.

4. Етапи еволюції світової валютної системи

У своєму розвитку світова валютна система пройшла ряд етапів, які, відповідно, представляють окремі міжнародні валютні системи. На кожному етапі завданнями створення нової світової валютної системи були:

- становлення, формування передумов, визначення принципів нової системи зі збереженням її зв'язку з попередньою системою;
- формування структурної єдності, завершення побудови, поступова активізація принципів нової системи;
- створення повноцінно функціонуючої нової світової валютної системи на базі закінченої цілісності та органічного зв'язку її елементів.

Криза світової валютної системи – загострення валютних протиріч, різке порушення її функціонування, що проявляється у невідповідності структурних принципів організації світового валютного механізму зміненим умовам виробництва. Криза світової валютної системи веде до знищення старої системи та заміни її новою, яка забезпечує відносну валютну стабілізацію. До сучасного часу світова валютна система у своєму розвитку *пройшла чотири етапи*:

1. Паризька валютна система (1867 р.);
2. Генуезька світова валютна система (1922 р.);
3. Бреттон-Вудська валютна система (липень 1944 р.);
4. Ямайська (Кінгстонська) валютна система (січень 1976 р.).

5. Характеристика Європейської валютної системи

У відповідь на нестабільність Ямайської валютної системи країни ЄС створили власну регіональну валютну систему – Європейську валютну систему – з метою стимулювання процесів економічної інтеграції. Як форма організації валютних відносин країн-членів ЄС, Європейська валютна система (ЄВС) в сучасному вигляді почала діяти з березня 1979 р.

Основними рисами ЄВС є: встановлення режимів загального коливання валютних курсів; створення колективної валюти; використання валютних інтервенцій для підтримки ринкових курсів валют у межах погоджених відхилень; стимулювання європейських інтеграційних процесів.

До 1991р. Європейська валютна система використовувала в основному елементи валютного регулювання, напрацьовані за роки співробітництва (1972-1979 рр.) між центральними банками країн Західної Європи. Основою ЄВС була європейська валютна одиниця – ЕКЮ, введена в 1979 р. Емісія ЕКЮ на 25% забезпечувалася золотом, на 25% доларами США і на 50% національними валютами країн-членів ЄВС: для цього країни об'єднали по 20% офіційних золотовалютних резервів. Технічно емісія здійснювалася у вигляді записів на рахунках центральних банків країн-членів ЄВС в ЄФВС.

У 1989 р. вступив у дію *«план Делора»*, відповідно якого передбачалося:

- 1) здійснення скоординованої економічної і валютної політики окремих країн ЄС;
- 2) установа центрального банку ЄС;
- 3) заміну національних валют єдиною валютою ЄС

Під час реалізації *«плану Делора»* виникла потреба створення Економічного і валютного союзу (ЕВС), оскільки в рамках лише економічного союзу залишалися відмінності в організації кредиту, розрахунків, курсової політики, а, відповідно, і пов'язані з цим валютні ризики, затримки платежів, відмінності в цінах, неспівставність податків, різнопланова валютна політика. Отже виникла необхідність

кредитно-грошового регулювання в ЄС на «наднаціональному» рівні, основою якого була б *єдина грошова одиниця – євро*. Саме так було названо єдину валюту ЄС на сесії Європейської Ради в Мадриді у грудні 1995 р.

Для країн-учасниць *нової європейської валютної системи* у Маастрихтській угоді (1992 р., м. Маастрихт, Нідерланди) країни-члени ЄС поставили жорсткі вимоги щодо фінансово-економічних показників країн, які бажають користуватися євро (критерії конвергенції):

- дефіцит держбюджету не може перевищувати 3% від ВВП, або він повинний постійно і швидко зменшуватися до рівня 3%;
- сукупний держаний борг не повинен перевищувати 60% від ВВП;
- річна інфляція не може перевищувати середній рівень інфляції у трьох країнах ЄС із найнижчим рівнем інфляції (приблизно 3-3,5%) більш як на 1,5%;
- середнє номінальне значення довгострокових процентних ставок не повинно перевищувати 2% від середнього рівня цих ставок трьох країн з найбільш стабільними цінами (приблизно 9%);
- країни, що переходять на нову європейську валюту, мають на протязі не менше двох років дотримуватися встановлених меж коливань валютних курсів у існуючому механізмі європейських валютних систем (визначені межі коливань складають $\pm 2,25\%$).

В цілому, *просування до ЕВС було заплановано у вигляді трьох послідовних етапів:*

1) *підготовчий* (до 31 грудня 1993 р.), у ході якого було знято всі або майже всі обмеження щодо переміщення платежів і капіталів, завершено створення Спільного ринку, а країни розпочали стабілізацію своїх державних фінансів згідно із встановленими критеріями;

2) *організаційний* (до 31 грудня 1998 р.), у ході якого відбувалася розробка юридичної бази майбутньої Європейської Системи Центральних банків (ЄСЦБ), формувалася в цілому правова та інституційна база Союзу, а країни завершували програми по стабілізації державних фінансів. Саме на цьому етапі було створено Європейський Валютний Інститут (1994 р.), який згодом трансформовано у Європейський Центральний Банк (1998 р.).

За своєю структурою ЕВС – це двохрівнева система банків, до складу якої входить Європейський Центральний банк (ЄЦБ) та Центральні банки країн-членів. Очолює цю систему ЄЦБ. Потрібно чітко розрізняти поняття «Європейська система Центральних банків» та «євро-система Центральних банків». До першої системи входять Центральний Європейський банк та Центральні банки всіх країн-членів ЄС. До «євро-системи Центральних банків» належать Центральний Європейський банк та Центральні банки країн-членів зони євро.

3) *завершальний* (з 1 січня 1999 р. до липня 2002 р.), основними завданнями якого були: початок функціонування Європейської Системи Центральних Банків, перехід до єдиної валюти євро та проведення єдиної валютної політики. Останній (завершальний) етап розбивався на 3 конкретних сходинки. Суть завдань, які вирішуватимуться послідовно, на кожній із них:

Фаза «А» (1998 р.):

- приймається остаточне рішення щодо членства країн у ЕВС;
- затверджується Європейська система Центральних банків на чолі з Європейським Центральним банком (ЄЦБ);

- ліквідується Європейський Валютний Інститут.

Фаза «В» (1 січня 1999 р. — 1 січня 2002 р.) Введення євро у безготівковий обіг:

- фіксуються курси валют країн-членів ЄВС по відношенню до нової валюти євро;
- початок здійснення валютної політики лише в євро;
- випуск державних цінних паперів у новій валюті євро;
- всі активи, пасиви і операції в ЕКЮ перераховуються в євро у співвідношенні 1:1;
- вводиться подвійне маркірування преїскурантів і всіх фінансових документів;
- друкуються банкноти та чеканяться монети в єврою

Фаза «С» (1 січня 2002р. – 1 липня 2002р.) Введення євро у готівковий обіг:

- всі види операцій і розрахунків здійснюються в євро;
- відбувається обмін та вилучення із обігу національних грошових знаків;
- наднаціональні інститути ЄС здійснюють свою діяльність у повному обсязі.

Цим було закладено початок створенню на території європейського континенту єдиної економічної системи, яка здатна на рівні конкурувати зі США та Японією.

6. Міжнародна система організації валютних ринків

Валютний ринок – це офіційні центри купівлі-продажу валюти (валютних цінностей, цінних паперів у валюті) за курсом, що складається на основі попиту та пропозиції учасників торгівлі. На валютному ринку відбувається обмін однієї валюти на іншу у формі купівлі-продажу.

Суб'єктами валютного ринку є сукупність установ і організацій, що забезпечують функціонування валютних ринкових механізмів: валютні біржі, ТНБ, комерційні банки, валютні брокерські фірми, інші фінансові інститути; компанії, які здійснюють зовнішньоторговельні операції (Ксерокс, Нестле, Дженерал Моторс); компанії, які здійснюють закордонні вкладення активів (Investment Funds, Mohey Market Funds, International Corporations); центральні банки; приватні особи.

Принципи функціонування валютних ринків:

- системність у рамках світової валютної системи;
- стабільність;
- дія на основі міжнародних розрахунків;
- основними суб'єктами виступають банки різних країн.

З функціональної точки зору валютні ринки забезпечують:

- своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
- страхування валютних, кредитних та інвестиційних ризиків;
- взаємозв'язок світових валютних, кредитних, фінансових та інвестиційних ринків;
- диверсифікацію валютних операцій суб'єктів фінансової активності (банків, держав, компаній);
- регулювання валютних курсів (ринкове та державне);
- отримання спекулятивного прибутку їх учасниками від проведення спекулятивних операцій з валютою;
- проведення валютної політики, спрямованої на державне регулювання економіки, а в останній час – проведення погодженої політики в рамках світового господарства.

Основний товар валютного ринку – будь-яка фінансова вимога, визначена в іноземній валюті. Також на валютному ринку здійснюються операції з валютними депозитами до запитання.

Основні особливості сучасних світових валютних ринків:

- посилення взаємозв'язку на основі використання ПК;

- безперервність функціонування;
- єдина техніка проведення операцій;
- значна частка спекулятивних операцій;
- нестабільність курсів валют;
- значна частка страхових операцій;
- спекулятивні та арбітражні операції набагато переважають валютні операції;

Структура валютного ринку:

1. За суб'єктами:

- міжбанківський (прямий і брокерський) (65% обсягу всіх операцій світового валютного ринку);
- клієнтський (35% обсягу всіх операцій світового валютного ринку);
- біржовий.

2. За функціями:

- обслуговування міжнародної торгівлі;
- чисто фінансові трансфери (спекуляція, хеджування, інвестиції).

3. Залежно від валютних обмежень

- вільний (без обмежень);
- обмежені.

4. За застосуванням валютних курсів:

- з одним режимом валютних курсів;
- з кількома режимами валютних курсів.

5. Залежно від обсягу і характеру валютних операцій:

- глобальні (світові);
- регіональні (міжнародні);
- внутрішні (національні).

Світові валютні ринки обслуговують рух грошових потоків між країнами через здійснення: валютних операцій; валютно-розрахункового і кредитного обслуговування купівлі-продажу товарів і послуг; закордонні інвестиції; операції з цінними паперами; перерозподіл національних доходів у вигляді допомоги країнам, що розвиваються, і внесків у міжнародні організації. Послугами світових валютних ринків користуються банки практично всіх країн, де торгівля валютою не заборонена управлінськими інструкціями з валютного контролю.

Регіональні валютні ринки обслуговують рух грошових потоків у конкретному регіоні, де котируються ряд ведучих ВКВ і місцеві валюти, на які припадає основний обсяг операцій у регіоні. До регіональних валютних ринків у даний час відносяться: Європейський (з центрами в Лондоні, Цюриху, Франкфурті), Азійський (з центрами в Гонконгу, Сінгапурі, Токію, Бахрейн) і Американський (з центрами в Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі, Монреалі).

Національні валютні ринки забезпечують рух грошових потоків усередині країни й обслуговують її зв'язок зі світовими чи регіональними фінансовими центрами.

В Україні функціонує Національний біржовий валютний ринок України, який утворюють Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ) разом із Кримською міжбанківською валютною біржею (КМВБ).

Лекція №12

Тема 12. Міжнародні розрахунки

1. Загальна характеристика та особливості міжнародних розрахунків
2. Техніка здійснення міжнародних розрахункових операцій
3. Засоби платежу, що використовуються при здійсненні міжнародних розрахунків
4. Міжнародні платіжні системи
5. Заходи державного регулювання міжнародних валютно-фінансових відносин

1. Загальна характеристика та особливості міжнародних розрахунків

Міжнародні розрахунки являють собою систему організації і регулювання платежів за грошовими вимогами й зобов'язаннями у сфері міжнародних економічних відносин. **Основними суб'єктами міжнародних розрахунків** являються експортери, імпортери й банки, що їх обслуговують, які вступають в певні відносини між собою з приводу руху товаросупроводжувальних документів і поточного оформлення платежів. Більша частина всіх міжнародних розрахунків здійснюється у безготівковій формі банківськими установами із застосуванням кореспондентських рахунків в іноземних банках.

Кореспондентські відносини – це договірні відносини між двома або декількома банками про здійснення платежів і розрахунків одним з них за дорученням і за рахунок іншого. При цьому банки відкривають один у одного *кореспондентський рахунок* – рахунок, на якому відображаються розрахунки між ними на основі укладеного кореспондентського договору. Рахунок «Ностро» – рахунок нашого банку в іноземному банку-кореспонденті; рахунок «Лоро» – рахунок іноземного банку-кореспондента в нашому банку. *Банк-кореспондент* – це банк, який на основі кореспондентського договору виконує доручення іншого банку по платежах і розрахунках. Банки-кореспонденти домовляються, по яких рахунках будуть проводитися взаємні розрахунки, обмінюються зразками підписів посадових осіб, тарифами комісійної винагороди.

На стан міжнародних розрахунків впливає багато різних *обставин*, наприклад, економічні і політичні відносини між країнами; становище країни на товарних і грошових ринках; ступінь державного регулювання ЗЕД і його ефективність; валютне законодавство; міжнародні торгові правила і звичаї, стан платіжних балансів та ін. В зв'язку з цим систему міжнародних розрахунків можна розглядати як відносно самостійну, яка має свої особливості.

По-перше, міжнародні розрахунки регулюються як національними нормативними і законодавчими актами, так міжнародними законами, банківськими правилами і звичаями.

По-друге, міжнародні розрахунки здійснюються в різних валютах. Тому, з одного боку, на їх ефективність впливає динаміка валютних курсів, а з другого боку, нормальне функціонування товарно-грошових відносин можливе тільки в умовах вільного обміну національної валюти на валюти інших країн.

По-третє, імпортери, експортери та їх банки вступають в певні відокремлені від зовнішньоторговельного контракту відносини, пов'язані з оформленням, пересилкою, обробкою товаророзпорядчих і платіжних документів, здійсненням платежів.

По-четверте, міжнародні розрахунки носять *документарний характер*, тобто платежі здійснюються тільки проти пред'явлення належним чином оформлених

комерційних (рахунки-фактури; документи, що підтверджують відвантаження, відправку чи прийняття до завантаження товарів (коносаменти, залізничні, автомобільні і авіаційні накладні, поштова квитанція, комбіновані транспортні документи на змішані перевезення); страхові документи; сертифікати та ін.) або фінансових документів (прості і переказні векселі; чеки; платіжні розписки).

По-п'яте, застосовуються уніфіковані правила гарантій, видані Міжнародною торговельною палатою.

По-шосте, міжнародні розрахунки є об'єктом уніфікації, що обумовлено універсалізацією банківських операцій (Уніфіковані правила і звичаї для документарних акредитивів та ін.).

Типи міжнародних розрахунків:

1. *Національною валютою*: торгові, кредитні і платіжні угоди між країнами; напряду.
2. *Міжнародною колективною валютою*: торгові, кредитні і платіжні угоди у межах інтеграційних угруповань країн.
3. *Клірингові розрахунки*: міжнародні платіжні угоди клірингового типу – угоди між урядами двох і більше країн про обов'язковий взаємний залік міжнародних вимог і зобов'язань.
4. *Золото* – використовується в міжнародних розрахунках опосередковано: воно продається на ринку золота за валюту, якою продавцю золота необхідно розрахуватися зі своїми постачальниками.

Види міжнародних розрахунків

Залежно від специфіки суб'єкта:

- Між конкретними контрагентами
- Між банками
- Між банком і контрагентом
- Між державою і банком
- Між державами

Залежно від взаємодії суб'єктів:

- Через посередників
- Напряду

Залежно від об'єкту:

- Торгові операції
- Інвестиційні операції
- Некомерційні операції

Найпоширенішими умовами міжнародних розрахунків являються:

- 1) *готівкові* (безпосередні) – це повний розрахунок – повна оплата товару до моменту чи в момент переходу товару або товаророзпорядчих документів у розпорядження покупця);
- 2) *розрахунок у кредит* (з розстроченням) – надання експортером імпортеру кредиту в комерційній формі (для імпортера).

Форми розрахунків – це засоби виконання розрахунків, що регулюються законодавством країни-учасника розрахунків. На вибір форми міжнародних розрахунків впливають такі чинники:

- вид товару, який є об'єктом зовнішньоторговельної угоди;
- існування кредитної угоди;
- платоспроможність та репутація контрагентів зовнішньоекономічних угод;
- рівень попиту та пропозиції на товар на світових ринках

Виходячи з особливостей міжнародної торгової і банківської практики, виділяють *чотири основні форми розрахунків*:

- 1) інкасо;
- 2) акредитив;
- 3) банківський переказ (авансовий платіж);
- 4) відкритий рахунок.

2. Техніка здійснення міжнародних розрахункових операцій

Використання інкасової форми розрахунків регулюється «Уніфікованими правилами по інкасо», прийнятими Міжнародною торговою палатою в 1978 р. (публікація МТП № 322).

Інкасо – це банківська розрахункова операція, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта одержує на основі розрахункових документів належні експортеру кошти від платника за відвантаженні на його адресу товари або за надані йому послуги і зараховує ці кошти на його рахунок в банку. Інкасо може бути чистим і документальним.

Чисте інкасо – це інкасо фінансових документів, не супроводжуване комерційними документами (переказні й прості векселі, чеки та ін.)

Документарне інкасо – це інкасо фінансових документів, супроводжених комерційними документами (рахунки, страхові документи та ін.), а також інкасо тільки комерційних документів. Документарне інкасо в міжнародній торгівлі являє собою зобов'язання банку одержати за дорученням експортера від імпортера суму платежу за контрактом проти передачі останнього товарних документів і перерахувати її експортеру.

В здійсненні *інкасової операції* при міжнародних розрахунках приймають участь: імпортер (платник); експортер (довіритель); банк імпортера (інкасуєчий чи представницький банк); банк імпортера (банк ремітент). Основний документ – інкасове доручення, що виходить від експортера. Інкасова форма розрахунків здійснюється за такою схемою:

1. Експортер відвантажує товар на адресу імпортера у відповідності до умов договору з 1-м комплектом товаророзпорядчих документів.
2. Експортер направляє своєму банку 2-й комплект (дублікат) товаророзпорядчих документів та інкасове доручення.
3. Банк експортера, перевіривши відповідність наданих документів перерахованим в інкасовому дорученні, відправляє їх разом з інкасовим дорученням банку імпортера.
4. Банк імпортера передає одержані документи імпортеру.
5. Банк імпортера одержує платіж від імпортера.
6. Сума платежу переводиться банком покупця банку продавця.
7. Банк експортера зараховує гроші на рахунок експортера.

Акредитив представляє собою письмове зобов'язання банку провести за проханням і відповідно до вказівок імпортера платіж експортеру проти набору документів, що повністю відповідають умовам акредитиву.

При здійсненні міжнародних розрахунків на основі акредитива важливо брати до уваги **види акредитива, які визначаються за наступними ознаками:**

1. Залежно від можливості зміни чи анулювання акредитива розрізняють:
 - 1.1. відкличні – можуть бути відкликані імпортером достроково;

- 1.2. безвідкличні – не можуть бути відкличані достроково без згоди всіх сторін угоди;
2. Залежно від ступеня відповідальності банку:
 - 2.1. Підтверджені, які підтверджуються крім банку імпортера додатково банком експортера;
 - 2.2. Непідтверджені, які гарантовані лише банком імпортера.
3. Залежно від використання коштів з акредитива:
 - 3.1. подільні – відкриваються на єдину суму, оплата проводиться частинами;
 - 3.2. неподільні відкривається на єдину суму і стягується єдиною сумою;
4. Залежно від можливості використання акредитиву іншим бенефіціаром:
 - 4.1. простий – відкривається на користь конкретного експортера;
 - 4.2. трансферабельні (переказні) – надають право експортерові уступити можливість використання коштів з акредитива третій особі (у рамках терміну дії і суми акредитива).
5. Залежно від можливості поновлення акредитива:
 - 5.1. звичайний – закривається після здійснення платежу
 - 5.2. роловерні (револьверні, поновлювані) – відкриваються на всю суму, але стягуються частинами з одночасним відновленням умов для нового стягнення наступними частинами.
6. Залежно від існування валютного покриття:
 - 6.1. покритий – є валютне покриття;
 - 6.2. непокритий – немає валютного покриття.
7. Залежно від можливості реалізації акредитиву:
 - 7.1. з оплатою проти документів – акредитиви з оплатою проти документів;
 - 7.2. з акцептом тратт – передбачають акцепт тратт банком-емітентом при умові виконання усіх вимог акредитива;
 - 7.3. з відстрочкою платежу – акредитиви з відстрочкою (розстрочкою) платежу
 - 7.4. з неогоціцією документів – купівля-продаж векселів або інших цінних паперів, що мають попит на ринку;
 - 7.5. з червоним застереженням – експортер вимагає від банку-кореспондента аванс на обумовлену суму (за умов письмового зобов'язання бенефіціара пред'явити в строк супровідні документи).

В *акредитивній операції* беруть участь: імпортер, який дає доручення своєму банку на відкриття акредитива (наказодавець акредитива), бенефіціар (експортер), на користь якого відкривається акредитив; банк, що виставив акредитив (банк-емітент); банк, через який здійснюється платіж на користь бенефіціара (виконуючий банк).

Банківський переказ – це розрахункова операція, за якою імпортер дає доручення своєму банку провести платіж на користь експортера з його валютного рахунку. Оскільки банківські перекази не супроводжуються комерційними документами та містять максимальний ризик неплатежу або не поставки товару, то в зовнішній торгівлі використовуються рідко, зокрема для перерахування доплат, авансів, перерахунків, штрафних санкцій. Головний документ – платіжне доручення, що виходить від імпортера:

1. Експортер відвантажує товар на адресу імпортера у відповідності до умов договору.
2. Імпортер надає в свій банк платіжне доручення про переказ коштів на адресу експортера.
3. Сума платежу переводиться банком покупця банку продавця.

4. Банк експортера зараховує гроші на рахунок експортера.

Найбільш розповсюдженою формою банківського переказу є авансовий платіж – це форма розрахунків, що передбачає виплату покупцем вказаної у контракті суми до моменту передачі товаророзпорядчих документів і самого товару в розпорядження покупця.

Значне місце у світових торгових розрахунках (особливо при розрахунках між країнами-членами торгово-економічних блоків) посідають **розрахунки у формі відкритого рахунку**, які передбачають періодичні платежі імпортера експортеру після одержання товару. Особливість цієї форми розрахунків полягає в тому, що рух товарів випереджає рух грошей і що товаророзпорядчі документи надходять до імпортера безпосередньо, минаючи банк, у зв'язку з чим весь контроль за своєчасністю здійснення платежів покладається на учасників угоди, передусім експортера.

Ризики, що виникають при міжнародних платежах:

1. Вартість місцевої валюти при майбутньому платежі в іноземній валюті залежить від обмінного курсу між двома валютами (особливо, коли курси обміну піддаються впливові ринкових сил)
2. Ризик відсутності конвертованості: неможливість власника валюти даної країни конвертації у валюту іншої країни внаслідок обмеження, накладеного урядом.
3. Ризик невиконання зобов'язання, або несплати (більш ймовірний, оскільки порушення судового позову проти боржника, який порушив зобов'язання, в іншій країні потребує більше коштів і часу, а успіх менш ймовірний, ніж у випадку з місцевим боржником).

3. Засоби платежу, що використовуються при здійсненні міжнародних розрахунків

У практиці міжнародної торгівлі застосовуються такі засоби платежу: векселі, чеки, поштові і електронні перекази, міжбанківські платіжні та електронні системи розрахунків.

Вексель – це цінний папір, що представляє собою безумовне зобов'язання провести платіж у зазначений строк. За *економічною природою вексель* – це знаряддя комерційного кредиту.

У міжнародній практиці застосовуються такі *види векселів*:

1. За формою:

- 1.1. Звичайний вексель – це документ, що виписаний у формі зобов'язання боржника про платіж певної суми кредитором в зазначений строк. Головні риси: два учасники (векселедавець (боржник), який виписує і підписує вексель, та векселевласник (кредитор); не потрібний акцепт боржника);
- 1.2. Переказний вексель (тратта) – це документ, що містить письмову вимогу однієї особи (кредитора) іншій особі (боржнику) у визначений термін провести платіж третій особі (ремітенту). Головні риси: три учасники: 1) трасант – це кредитор, що виставляє вексель; 2) трасат – боржник, зобов'язаний сплатити за траттою певну суму третій особі; 3) ремітент – це третя особа, на користь якої проводиться платіж за траттою; тратту виставляє кредитор на боржника з оплатою на користь третьої особи; тратта дійсна лише за наявності акцепту боржника.

2. За походженням:

- 2.1. приватний – випускаються приватними особами;

2.2. державний – державної скарбниці, що випускаються державою.

3. *За економічною природою:*

3.1. товарний – комерційна або торговельна тратта;

3.2. банківський (банківський акцепт) – це вексель, виставлений на банк і акцептований останнім (на банк імпортера на користь свого банку);

3.3. фінансовий – виставляється банками один на одного та використовується як знаряддя міжбанківського кредиту (авізо);

3.4. «дружній» («зустрічний», бронзовий) – видаються приватними особами один одному для обліку цих векселів у банку з метою штучного збільшення пасиву неспроможного боржника у разі загрози банкрутства.

*Векселі, як цінні папери, володіють оборотоздатністю, тобто можуть передаватися з рук в руки за допомогою спеціального передатного напису на зворотному боці векселя, що зветься **індосаментом**. Особа, яка ставить такий напис, що означає передавання права на отримання грошей за цим векселем будь-кому, зветься індосантом.*

Чек – це письмовий безумовний наказ власника поточного рахунка своєму банку про виплату з цього рахунка зазначеної в ньому суми конкретній особі по пред'явленню чи протягом певного терміну, або про переказ зазначеної суми на інший рахунок.

Економічна природа чека – це засіб розпорядження поточним рахунком у банку, засіб обігу та платежу і знаряддя безготівкових розрахунків. Правова природа чека аналогічна правовій природі векселя.

Розрізняють такі **види чеків**:

1. За умовами передавання:

1.1. *іменні* – виписуються на визначене ім'я (фірму), може передаватися лише нотаріальним шляхом;

1.2. *на пред'явника* – виписується без вказівки особи (фірми), що має право одержати за ним кошти, і обертається як готівка (без індосаменту);

1.3. *ордерні* – виписуються на користь визначеної особи (фірми) із застереженням «або його наказу» з правом передавання іншій особі шляхом індосаменту.

2. Залежно від можливості отримання за чеком готівки:

2.1. *звичайні* – за ними чековласник, подавши чек до банку, отримає гроші лише готівкою;

2.2. *розрахункові* – застосовуються лише для перерахування суми з рахунку чекодавця на рахунок чеко власника;

2.3. *кросовані (різновид розрахункових)* – за ними можуть здійснюватися лише міжбанківські розрахунки, вони перекреслені двома смугами, між якими зазначається рахунок банку-одержувача.

3. Залежно від розміру коштів, що підлягають сплаті:

3.1. *лімітовані* – виписуються в межах певної зарезервованої суми (чекові книжки);

3.2. *нелімітовані* – виписуються на будь-яку суму в межах залишку коштів на поточному рахунку.

Поштовий переказ – це письмове платіжне доручення, що висилається одним банком іншому і являє собою вказівку цьому банку про виплату визначеної суми грошей зазначеному одержувачу.

Електронний переказ – це письмове платіжне доручення, за яким інструкції банку пересилаються із застосуванням міжнародних платіжних систем.

4. Міжнародні платіжні системи

Міжнародна платіжна система SWIFT (Society for World-Wide Interbank Financial Telecommunications) – це співтовариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій, організоване у 1973 р. з метою створення і використання засобів, необхідних для швидкої та безпечної передачі комп'ютерними мережами платіжних доручень та інших банківських повідомлень.

Основними напрямками діяльності SWIFT є надання оперативного, надійного, ефективного, конфіденційного та захищеного від несанкціонованого доступу телекомунікаційного обслуговування для банків і проведення робіт зі стандартизації форм і методів обміну фінансовою інформацією.

Спочатку до мережі SWIFT входило 239 банків з 15 країн Європи й Америки. В 1992 р. до мережі SWIFT було підключено вже більше 3000 фінансових організацій понад 80 країн, а до кінця 2005 р. до мережі SWIFT підключено 220 країн світу.

Член SWIFT повинен дотримуватись статуту SWIFT і сплачувати всі витрати, пов'язані із вступом і роботою в середовищі SWIFT. На стадії тестування банку виконується повна перевірка його готовності до роботи у SWIFT:

- аналіз підготовленої внутрішньої банківської документації;
- виконання програми тестування і тренінгу;
- організація внутрішнього порядку роботи з документацією;
- проведення процесу обміну ідентифікаційними ключами;
- проведення тестових робіт на випадок збою системи.

Переваги системи SWIFT: гарантує абсолютну безпеку платежів з багаторівневою комбінацією фізичних, технічних і організаційних методів захисту, гарантує повну збереженість та секретність інформації; скорочення операційних витрат порівняно з телексом зв'язком та телеграфом; надійність передачі повідомлень; швидку доставку повідомлень в будь-яку точку світу, час доставки приблизно до 1 хв., тобто в режимі реального часу; підвищення ефективності роботи банку в зв'язку з високою автоматизацією та уніфікацією повідомлень; дозволяє вести контроль та аудит всіх платежів і розпоряджень, подання точних звітів завдяки міжнародній практиці ведення обліку і документації; підвищується конкурентоспроможність банків-учасників SWIFT; гарантує своїм членам фінансовий захист у випадку збоїв у роботі мережі, бере на себе виплату всіх прямих і наступних витрат, які поніс клієнт через запізнення виконання платежу.

Головним недоліком системи SWIFT є надзвичайно висока сума витрат, необхідна для вступу до мережі – 160-200 тис. дол. США. Це створює проблеми вступу для середніх та малих банків, крім того, застосовуються вкрай стислі терміни користування кредитом (на час пробігу документів), час пробігу мінімальний між дебетом і кредитом рахунків, на яких відображається грошовий переказ.

TARGET (Trans European Automated Real-time Cross settlement Express Transfer) – транс'європейська автоматизована телекомунікаційна система переказу великих сум в режимі реального часу. *Основне призначення системи TARGET* – об'єднання внутрішніх систем переказу великих сум країн-членів платіжної системи ЄС у міжнародну платіжну систему, скорочення часу проходження розрахунків між

фінансовими інститутами «єврозони» до мінімальних строків всередині однієї країни-члена ЄС.

TARGET складається з 15 національних систем валових платежів реального часу (RTGS) і платіжного механізму ЄЦБ, які зв'язані між собою для того, щоб створити стабільну основу для обробки закордонних платежів. Платіж у такій системі може бути зроблений тільки при наявності необхідних коштів на розрахунковому (кореспондентському) рахунку в Центральному банку.

Фундаментальні принципи системи TARGET – це принципи електронної системи переказу великих сум, тобто уніфіковані платіжні доручення проходять і обробляються цілодобово, автоматично, надійно та конфіденційно при умові, що на рахунках – достатня кількість грошових коштів або буде надано овердрафт. При проектуванні системи TARGET було визначено три основні принципи:

- 1) принцип децентралізації;
- 2) принцип ринку;
- 3) принцип мінімальності.

TOPAZ – міжнародна платіжна система, програмно-технічний комплекс карткових розрахунків, який здійснює кліринг і взаємозарахування між банками по всіх карткових транзакціях в Україні і формування всіх необхідних звітів для українських банків-членів міжнародної системи Visa International. Проект TOPAZ сприяє створенню в Україні сучасної внутрішньої карткової системи, правила і режим роботи якої визначаються українськими банками-учасниками міжнародної платіжної системи.

Європейська міжнародна асоціація (ЄМА) – це асоціація міжнародного карткового бізнесу EuroCard, Master Card, Maestro та ін. Основне завдання ЄМА: об'єднання зусиль по розширенню сфери використання і визнання продукту Europay; створення локального форуму для спілкування і співробітництва між; банками-членами Europay; відповідальність за зв'язки НБУ.

5. Заходи державного регулювання міжнародних валютно-фінансових відносин

Під **валютною політикою** розуміють сукупність економічних, правових та організаційних заходів і форм, що здійснюються державними органами, центральними банківськими і фінансовими установами, міжнародними валютно-фінансовими організаціями у галузі валютних відносин. Через валютну політику держава впливає на ефективність та цілеспрямованість використання валютних засобів.

Сфера дії валютної політики охоплює валютний ринок та ринок дорогоцінних металів та каменів. Валютна політика є частиною зовнішньоекономічної політики та містить:

- валютну дисконтну політику;
- валютну девізну політику;
- валютне субсидування;
- диверсифікацію валютних резервів та ін.

Валютна дисконтна політика та валютна девізна політика є елементами *поточної валютної політики держави*.

Валютна дисконтна політика – це система економічних і організаційних заходів держави з використання облікової ставки процента для орієнтовного коректування валютного курсу, регулювання руху короткотермінових інвестицій та збалансування платіжних зобов'язань. Реалізується вона через вплив на стан

грошового попиту, динаміку і рівень цін, обсяг грошової маси, міграцію короткотермінових інвестицій.

Валютна девізна політика – це система регулювання валютного курсу купівлею та продажем валюти через валютну інтервенцію та валютні обмеження. Одним з інструментів валютної політики офіційних органів є валютні інтервенції центрального банку з метою коригування динаміки валютного курсу.

Валютна інтервенція – це форма впливу центрального банку країни на формування курсу національної валюти. Полягає у здійсненні банком цільових операцій з купівлі-продажу іноземної валюти (твердої) за національну. Для підвищення курсу власної грошової одиниці банк продає іноземну валюту, а для зниження курсу своєї валюти він скуповує тверду валюту в обмін на національну.

Валютні обмеження – це система правових, організаційних та економічних заходів, які регламентують операції з національною та іноземною валютами.

Диверсифікація валютних резервів – це політика держави або великих компаній, спрямована на регулювання структури валютних запасів шляхом включення в їхній склад валют різних країн з метою захистити себе від падіння курсу валюти однієї країни.

Девальвація, ревальвація і нуліфікація грошей. **Девальвація** – це зниження курсу національної валюти щодо іноземної шляхом зміни валютного паритету. **Ревальвація** – зворотна девальвації, тобто підвищення курсу національної валюти шляхом зміни валютного паритету. **Нуліфікація** – це скасування старих грошових одиниць і введення нових.

Важливе місце в системі інституціональних структур регулювання світової економіки і валютно-фінансових відносин займають міждержавні валютно-кредитні організації. Ключові міжнародні фінансові інститути об'єднані під назвою «*Бреттон-Вудські інститути*». Свою назву вони отримали від назви американського містечка Бреттон-Вудс, де у 1944 р. на міжнародній валютно-фінансовій конференції було прийнято рішення про заснування двох установ – це **Міжнародний валютний фонд (МВФ)** та **Світовий банк**. З їх створенням міжнародна валютна система почала функціонувати, спираючись на офіційні угоди, тобто перейшла у регульований правовий стан. Розподіл обов'язків між ними передбачав, що МВФ є інститутом співпраці і виконувати регульовальні, консультативні й фінансові функції у валютно-фінансовій сфері, а Світовий банк є переважно інститутом розвитку.

Міжнародний валютний фонд – міжнародна валютно-кредитна організація, метою якої є сприяння розвитку валютного співробітництва встановленням норм регулювання валютних курсів і контролю за їх додержанням, вдосконалення багатосторонньої системи платежів, надання державам-членам коштів у іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів.

Світовий банк – багатостороння кредитна організація, яка складається з п'яти тісно пов'язаних між собою установ, що входять у систему ООН, загальною метою яких є надання фінансової допомоги країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою за рахунок розвинутих країн. Групу Світового банку складають: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ), Міжнародний центр розв'язання інвестиційних спорів (МЦРІС).

Історично першою кредитною організацією групи Світового банку став **Міжнародний банк реконструкції та розвитку**, міждержавний інвестиційний інститут, створений з метою сприяння країнам-учасникам у розвитку їх економіки наданням довгострокових позик та кредитів, гарантуванням приватних інвестицій.

Окрему групу серед міжнародних банківських організацій представляють **Регіональні банки розвитку** – регіональні банківські установи, які через надання насамперед довгострокових кредитів на фінансування інвестиційної діяльності приватних фірм і міжнародних проектів впливають на систему міжнародних валютно-фінансових відносин і процеси міжнародної торгівлі.

Важливу роль у сфері регулювання міжнародних розрахунків і розробки нормативних документів з банківського нагляду відіграє **Банк міжнародних розрахунків (БМР)**, а проблемами міжнародної заборгованості займаються спеціальні міжнародні організації: Паризький і Лондонський клуби.

Лекція №13

Тема 13. Глобалізація економічного розвитку

1. Глобалізація як нова якість інтернаціоналізації
2. Глобальні проблеми світового господарства
3. Інтеграція України у світову економіку

1. Глобалізація як нова якість інтернаціоналізації

Глобалізація економічного розвитку – об'єктивний процес підпорядкування напрямків економічного розвитку окремих країн закономірностям і напрямкам розвитку світового ринкового господарства. У найбільш широкому розумінні *глобалізацію можна трактувати як процес, що виводить міжнародну економіку на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності. Він включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові.*

Глобалізація – процес всеохоплюючий і необоротний. Національні економіки крок за кроком зрощуються в єдиний полідержавний економічний організм. На цьому ґрунті підсилюється необхідність координації внутрішньої і зовнішньоекономічної політики держав, гармонізації національних кредитно-фінансових, податкових, правових інструментів керування економічним розвитком.

Глобальна економіка – саморегулююча, відкрита система, що знаходиться в стані реальної взаємодії з зовнішнім середовищем – окремими економіками, яка виявляється в загальному виді в обміні речовиною, енергією й інформацією.

Глобалізація відбувається на двох рівнях. *Перший рівень* – це рівень стихійно-ринкового протікання глобальних процесів, в основі яких лежать постійні пошуки виробниками способів мінімізації витрат через використання механізму порівняльних витрат і вибудовування нових комбінацій спеціалізації. Тобто, це рівень сталих глобальними ринкових механізмів. *Другий рівень* – це рівень міждержавних форм, що компенсують втрату або обмеженість можливостей з боку держави регулювати стихійно-ринкові прояви глобалізації. Обидва рівні викликали до життя цілу гаму інституціональних утворень, серед яких безумовне лідерство належить ТНК.

Глобалізація додає новий вимір *світовому ринковому господарству*, обумовлюючи його нові кількісні і якісні характеристики, що виявляються у наступному:

- постійний рух національних господарств до усе більшої відкритості;
- економіка конкуренції перетворюється в економіку співробітництва, особливо в діяльності ТНК (співробітництво між ТНК здобуває все нові форми; технологічне самозабезпечення замінюється технічною взаємозалежністю, при якій відбувається об'єднання ресурсів, концентрація знань і кваліфікованого персоналу, необхідних для створення нових продуктів і технологічних процесів);
- традиційна інтернаціоналізація капіталів доповнюється інтернаціоналізацією наукових досліджень (інформаційні технології, електроніка, хімічна, фармакологічна галузі).

Разом з тим *процес глобалізації не позбавлений внутрішньої суперечливості*, що обумовлює нерівномірність і різноспрямованість його розвитку.

2. Глобальні проблеми світового господарства

Глобальні проблеми – сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежить його саме існування та перспективи розвитку. Глобальні проблеми пов'язані з природними, економічними і соціальними явищами, що виникли в процесі розвитку сучасної цивілізації. Вони мають загальносвітовий характер як за масштабами і значенням, так і за способами вирішення, що потребують координації зусиль усього світового співтовариства.

Можна визначити наступні *ознаки, характерні риси* явищ такого роду:

- ці проблеми викликаються діями людини (несвідомими або цілеспрямованими);
- вони мають довгострокові негативні наслідки;
- характеризуються не тільки економічними, але і соціальними наслідками;
- масштаб негативних наслідків виходить за межі конкретного регіону і носить загальнонаціональний характер;
- їхнє вирішення вимагає колосальних витрат, непосильних для окремої держави.

За такими ознаками глобальні проблеми можна поділити на три групи.

До *першої групи* належать проблеми, що виникають у взаємовідносинах між різними державами.

Друга група охоплює проблеми, які виникають у процесі взаємодії природи і суспільства.

До *третьої групи* відносять проблеми пов'язані з розвитком людини.

Жодна з глобальних погроз за останню чверть століття не усунута; навпаки, додаються нові погрози – епідемія СНІДу, поширення ядерних технологій, клонування людини і т.д.

Серед глобальних проблем, які сьогодні постають перед людством, **збереження миру – найбільш гостра проблема, яка вимагає невідкладного вирішення.**

Протягом сторіччя світові військові витрати збільшилися більше ніж у 30 разів. У сферу світової військово-виробничої діяльності, за розрахунками експертів ООН, втягнуто близько 50 млн. чол., а у військових дослідженнях та створенні нової зброї зайнято від 400 до 500 тис. чол. На ці цілі припадає 2/5 усіх витрат на розвиток науки.

Виникнення **екологічної проблеми**, як і виникнення інших глобальних проблем у сфері взаємовідносин суспільства з природою, пов'язане з прискоренням науково-технічного прогресу, яке створює можливості для посилення впливу людини на навколишнє середовище. На сьогоднішній день людство не має єдиної програми вирішення екологічної проблеми. Зусилля вчених та суб'єктів господарювання зосереджені на розробці нових технологій (перехід на ресурсозберігаючі та безвідходні технології); пошуку засобів для фінансування заходів зі збереження навколишнього середовища; розробці національних програм раціонального природокористування.

Як і раніше, гостро стоїть **проблема забезпечення людства сировиною та енергією.** Значення енергоносіїв та джерел сировини пояснюється тим, що вони є важливою передумовою та фактором економічного зростання, прогресу виробничих сил, фактором природокористування. Сутність проблеми полягає у відсутності на сучасному етапі нової, адекватної НТР, бази постачання суспільного виробництва енергією та сировиною; затримці в освоєнні альтернативних енергоносіїв; наявності диспропорцій у світовому енергобалансі; переважання традиційних енергоносіїв; залежності енергозабезпечення багатьох країн від зовнішніх джерел і т. п.

Енергетична проблема тісно пов'язана з іншими глобальними проблемами. Можливості запобігання загостренню проблеми знаходяться у пошуках

альтернативних джерел енергії. На них і зосереджені зусилля багатьох вчених із різних країн. Останнім часом набуло ознак глобальної проблеми і освоєння Світового океану.

Зараз перед людством постала інша глобальна **проблема світогосподарського розвитку** – проблема країн, що переходять від командно-адміністративної системи до ринкової, яка полягає у необхідності подолання їх кризового стану та залучення їх на рівноправній основі у світову економіку.

Особливого значення набуває **проблема конверсії військового виробництва, демілітаризація економіки країн, мирної співпраці між ними.**

Вирішення глобальних проблем сучасності, забезпечення майбутнього цивілізації людства вимагають розробки та реалізації колективної програми економічної, військово-політичної безпеки людства.

3. Інтеграція України у світову економіку

Участь України в сучасних інтеграційних процесах об'єктивно зумовлена потребою подолати штучну відокремленість нашої держави від світового господарства. Для ефективної й організаційно оформленої інтеграції України в сучасні світогосподарські зв'язки необхідні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні передумови.

Основні політико-правові передумови інтеграції:

- політичне визначення України;
- **забезпечення територіальної цілісності та створення адекватної системи національної безпеки;**
- безумовне виконання міжнародних зобов'язань, особливо в сфері прав людини; запровадження прийнятної форми громадянства;
- перегляд існуючої практики політичних зв'язків із державами колишнього СРСР;
- пряма участь у регіональних і глобальних політичних процесах;
- формування відповідного законодавства і вироблення ефективних механізмів та інструментарію його виконання.

Економічні передумови інтеграції формуються завдяки таким чинникам:

- економічному та інституційному забезпеченню суверенітету;
- оцінці економічного потенціалу і напрямів структурної перебудови;
- розробленню та реалізації обґрунтованої програми переходу до ринкових відносин з пріоритетом роздержавлення й приватизації, соціального захисту населення;
- оцінці експортного потенціалу, виробленню експортно-імпоротної стратегії та адекватного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- запровадженню національної грошової одиниці з включенням її в систему міжнародних розрахунків;
- розв'язанню проблеми зовнішньої заборгованості та розподілу активів колишнього СРСР шляхом відповідних переговорних процесів.

До основних **соціально-культурних передумов інтеграції** належать:

- відродження і виховання почуття власної гідності, створення умов соціально-культурної життєздатності народів України;
- формування сучасної, орієнтованої на світові пріоритети системи народної освіти;
- розвиток контактів з українцями, які проживають за межами України.

Формування інфраструктурних передумов насамперед пов'язане з:

- розвитком транспортних комунікацій (морських, наземних, повітряних), необхідних для нормальної життєдіяльності суверенної держави (національні авіакомпанії, флот, транспортні корпорації);
- розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних систем з включенням їх до міжнародних систем.

Формуючи інтеграційну стратегію і тактику, слід враховувати *особливості України як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань*:

- відсутність досвіду державності, необхідність здобуття справжнього суверенітету;
- недосконалість політико-правових регуляторів та інструментів;
- нерозвиненість ринкових відносин;
- інерція погіршення економічного стану;
- запас соціальної витримки населення, який виснажується.

Значний вплив на інтеграційну мотивацію та політику України справляють такі *чинники*:

- збіг періодів дезінтеграційних та інтеграційних процесів;
- розміщення в регіоні, що характеризується інтеграцією високого рівня;
- конкурентоспроможність щодо аналогічних інтересів країн Східної Європи;
- негативний досвід інтеграції в рамках СРСР і РЕВ.

Інтеграція України у світове господарство можлива різними, але водночас взаємопов'язаними *шляхами*:

- через активну та ліберальну зовнішньоекономічну політику; за рахунок формування середовища, сприятливого для іноземного підприємництва й інвестування та транснаціоналізації високо монополізованих підприємств;
- через укладання двосторонніх міждержавних економічних угод та участь у багатосторонніх міжурядових переговорах; за рахунок інтенсифікації
- через східноєвропейські інтеграційні процеси та формування передумов інтеграції в західноєвропейські інтеграційні структури.

На процеси включення України до сучасної системи світогосподарських зв'язків впливають конкретні *внутрішньо- і зовнішньоекономічні чинники*, що формуються в системі передумов, особливостей і шляхів інтеграції.

Формуючи власну інтеграційну політику, Україна має визначитися з відповідними середньо- та довгостроковими пріоритетами, виходячи із сучасних умов ефективного функціонування національної економіки.

Головною метою участі України в діяльності регіональних міждержавних об'єднань є створення сприятливих умов для розвитку національної економіки та прискорення процесу інтеграції України у світогосподарський комплекс, набуття досвіду міжнародного співробітництва, підготовка до вступу у Європейський Союз. Україна після проголошення незалежності веде пошук власного місця в європейських інтеграційних процесах. Україна є членом і спостерігачем багатьох регіональних міждержавних організацій: ЄС, ОЧЕС, ЄАВТ, ЦЄІ, СНД та ін.

Враховуючи, що Україна – одна з найбільших європейських держав, то для неї особливо важливою є інтеграція саме з країнами Європи і, в першу чергу, з країнами-членами Європейського Союзу. Ключовим напрямком зовнішньої політики України та її стратегічним курсом визнано вступ до Європейського Союзу (ЄС). Ідея європейського вибору позитивно сприймається населенням України, євроінтеграційні прагнення України співпадають із необхідністю її модернізації і радикального реформування. Досягнення відповідності держави й українського суспільства

копенгагенським критеріям членства в ЄС є головним довготерміновим завданням євроінтеграційного курсу. Співробітництво ЄС, започатковане в 1991р., триває і розвивається (табл. 1.).

Таблиця 1. – Етапи інтеграції України до ЄС

Термін	Подія
Жовтень 1993 р.	Відкриття в Києві Представництва Комісії Європейських співтовариств
Січень 1994 р., м. Москва	Укладення Угоди між США, Росією і Україною про виведення ядерної зброї з України, що відкрило шлях до розширення співробітництва між Україною та ЄС
14 червня 1994р. м. Люксембург	Підписання «Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС» (УПС)
Липень 1995 р.	Відкриття у Брюсселі Представництва України при Європейських співтовариствах
6 грудня 1996 р.	Прийняття Радою ЄС Плану дій, який визначав напрямки взаємодії ЄС із Україною і окреслив шляхи сприяння її розвитку
5 вересня 1997 р.	Відбувся перший саміт Україна — ЄС, під час якого було підтверджено значення двосторонніх стосунків, а також відбувся обмін думками щодо існуючих проблем і шляхів співробітництва у майбутньому
24 лютого 1998 р.	Створено Українську частину Ради з питань співробітництва між Україною і ЄС та передбачено формування в усіх органах державної влади підрозділів співробітництва з ЄС. Створено також Національне агентство України з питань розвитку та європейської інтеграції
11 червня 1998 р.	Указом Президента України затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС, у якій сформульовані основні напрями співробітництва України з ЄС
16 серпня 1999 р.	Прийнято Постанову Уряду про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затверджено Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС
10 грудня 1999 р.	Прийнято на Європейській раді в Гельсінкі Спільної стратегії ЄС щодо України
Друга половина 90-х рр. XX ст.	Набуття Україною членства у Раді Європи й ОБСЄ; членство в програмі «Партнерство заради миру»; підписання в Мадриді в липні 1997 р. Хартії про особливе партнерство України з НАТО; ратифікація Україною Європейської конвенції з прав людини; початок переговорів щодо вступу України у СОТ
Початок 2000 р.	Інтеграція України в ЄС була проголошена ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і визначена в урядовій програмі стратегічною метою держави
Травень 2008 р.	Набуття членства в СОТ, що передбачає приведення українського законодавства у відповідність до стандартів країни з ринковою економікою
лютий 2014 року	Підписано Угоду про асоціацію
23 червня 2022	Україна є кандидатом на членство у ЄС.

Важливим досягненням на євроінтеграційному шляху України є формування договірно-правових і політичних засад співробітництва з ЄС. Правовою основою цього співробітництва є *Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС (УПС)*, укладена ще в грудні 1989 р. Угода визначала 28 сфер, в яких ЄС і Україна розвивали співробітництво. Серед них: промислове співробітництво; сприяння інвестиціям та їх захист; державні закупівлі; стандартизація і сертифікація; видобувна промисловість і виробництво сировини; наука і технології; освіта і професійна підготовка; сільське господарство та енергетика; використання атомної енергії в цивільних цілях; докілья; транспорт; космічна промисловість; поштовий зв'язок і телекомунікації; фінансові послуги; грошово-кредитна політика тощо.

Інтеграція України до Європейського Союзу є складним і тривалим процесом, успіх якого залежить в першу чергу від того, наскільки швидко Україна зможе виконати всі умови ЄС, визначені для країн-кандидатів на вступ у Спільноту. Ці умови визначені в її інтеграційній стратегії, як основні напрями інтеграційного процесу та передбачають:

1. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС;

2. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС;

3. Безпека України у контексті загальноєвропейської безпеки;

4. Політична консолідація та зміцнення демократії;

5. Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС;

6. Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція;

7. Регіональна інтеграція України;

8. Галузева співпраця;

9. Співробітництво у галузі охорони довкілля.

Наступні етапи просування України до членства в ЄС:

1. Входження України в ЄАВТ і ЗЕС.

2. Розробка та реалізація розширеної Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС.

3. Створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС.

4. Набуття статусу асоційованого члена ЄС (можлива модель Європейської партнерської угоди, яка відкриває перспективу майбутнього членства в ЄС, або модель відносин асоціації, які Співтовариство у 70-х рр. ХХ ст. установило з Туреччиною, країнами Близького Сходу).

Слід зазначити, що найбільш вірогідним варіантом реалізації проекту входження України до ЄС є проходження нею інтеграційних процесів разом з країнами-членами Центральноєвропейської зони вільної торгівлі (СЕРТА).